

احمد شاہی کندهار

لیکوال:

محمد معصوم "ہو تک"

احمد شاهي کندهار

لومړی ټوک

لیکوال

محمد معصوم هوتک

۱۳۸۳

لمريز کال

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د چاپ حقوق يې له خپروونکي ادارې
سره خوندي دي!

د کتاب پېژندنه :

د کتاب نوم	:: احمد شاهي کندهار
ليکوال	:: محمد معصوم هوتک
خپرندوی	:: رشاد خپرنډويه ټولنه - کندهار
کیموز او ډیزاین	:: رشاد کمپیوټر اداره
اوډونکی	:: م "روهیال"
چاپکال	:: ۱۳۸۳ لمریز کال
چاپشمېر	:: ۱۰۰۰ - زر ټوکه
د خپرونو لړ	:: (۱)
چاپچاري	:: صحاف نشراتي مؤسسه

د خپرنډوی یادښت

احمدشاهي کندهار د هیواد د مشهور لیکوال ښاغلي محمد معصوم هوتک د هغه چاپي اثر نوم دی چې د نن څخه تقریباً (۸) کاله وړاندې په (۱۳۷۵ لمريز) کي په کاناډا کي د هغوی په شخصي لگښت چاپ سو.

کتاب د خپلي هغي منځپانگي له مخي چي د کندهار پر جغرافيايي موقعيت او پېژندنه باندي رڼا اچوي د ښه پوره اهميت وړ دی، چي د ټولو افغانانو خو په ځانگړي ډول د هغه افغانانو او کندهاري وروڼو لپاره چي د هیواد څخه دباندې اوسي او یا هلته زېږېدلي وي ښه په زړه پوري معلومات لري، دا چي نوموړی کتاب د هیواد څخه دباندې چاپ سوی او د هیوادوالو څه چي د زیاتو لیکوالو تر گوتو هم نه دی رسېدلی، نو ځکه یې د دوهم ځل چاپېدو لپاره رشاد خپرنډویه ټولني هلي ځلي پیل کړې، خو له نېکه مرغه ښاغلي هوتک صاحب د خپلي ځانگړي پېرزویني له مخي د نوموړي کتاب د دوهم ځل چاپېدو پېرزوینه وکړه، دلته دا یادونه اړینه گڼم چي د کتاب دا ځل چاپ د لیکوال د لوري پر پخواني چاپ باندي د پوره زیاتو معلوماتو تر اضافه کولو وروسته د لومړي ټوک په ډول چاپېږي، له دې څخه معلومیږي چي کتاب دوهم ټوک هم لري او هغه به هم انشاء الله په نژدې راتلونکي کي درنو هیوادوالو ته وړاندې سي، او له درنو لوستونکو څخه هیله کیږي چي که یې د دغه کتاب له موادو څخه د ماخذ په توگه کار اخیست له همدغه دوهم چاپ څخه دي استفاده وکړي.

رشاد خپرنډویه ټولنه نېکمرغه ده چي د خپل نشراتي بهیر په لړ کي نوموړی کتاب د لومړي چاپي اثر په توگه درنو هیوادوالو ته وړاندې کوي.

په درناوي

رشاد خپرنډویه ټولنه - کندهار

فہرست

شمبرہ	سرلیکونه	مخ
۱.	د سر خبري	۱۰
۲.	پیل	۱۱
۳.	زور کندهار	۱۲
۴.	نادر اباد	۱۳
۵.	اشرف البلاد (احمدشاهي کندهار)	۱۴
۶.	چارسو	۱۵
۷.	کابل بازار	۱۶
۸.	پوښلی چارسو	۱۷
۹.	شاه بازار	۱۸
۱۰.	ارگ	۱۹
۱۱.	توپخانه بازار	۲۰
۱۲.	هرات بازار	۲۱
۱۳.	بنکاپر بازار	۲۲
۱۴.	بنکاپر دروازه	۲۳
۱۵.	کابل دروازه	۲۴
۱۶.	برو دروازه	۲۵
۱۷.	گمرک بازار	۲۶
۱۸.	برو بازار	۲۷
۱۹.	عیدگاه جاده	۲۸

۲۰.	هرات دروازه	۴۹
۲۱.	کارهز بازار (د گرشک اډه)	۵۱
۲۲.	د سرپوزې بازار	۵۲
۲۳.	چونې بازار	۵۳
۲۴.	د منزل باغ جاده ..	۵۳
۲۵.	مېرویس مېنه	۵۴
۲۶.	معلمانو کارته	۵۴
۲۷.	ملا علم اخوند کلی	۵۵
۲۸.	آښکلي کندهار !	۵۶
۲۹.	پايڅور	۵۹

د لوی خدای ﷻ په نامه

د سړکال د فبرورۍ په میاشت کې گران مطیع الله جان زما د پخواني
اشنا کاکا اسدالله خان په واسطه کاناډا ته خبر راکړ او د خبرو په ترڅ کې
یې زما د یوه اثر "احمدشاهي کندهار" د بیا چاپولو خبره راپاده کړه. په دې
برخه کې یې له فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد صاحب سره هم
خبرې کړې وې او هغوی لارښوونه ورته کړې وه. چې موضوع زما
سره طرحه کړي. ما تر "ښه" ویلو وړاندې ورته و ویل چې د دې کتاب
ځینې برخې بشپړېده غواړي، تاسې یې چاپ زما تر لیکه پورې وځنډوئ.
دوی هم خوښه کړه.

زما دغه اثر، چې د احمدشاهي کندهار جغرافیایي شرحه ده او د
تشریحاتو ساحه یې د ښار عمومي بازارونه، واکونه او سړکونه دي. په دې
برخه کې چې پر کومو کوڅو او محلاتو پېښ سوئ یم او له هغو سره په
ارتباط کې د کوم تاریخي شخصیت د معرفي اړتیا محسوسه سوې ده، هغه
می هم کړې ده. د اشخاصو په معرفي کې می تر زیاتې اندازې هغه کسان
معرفي کړي دي چې په نامه یې یوه کوڅه، مسجد یا کومه بله ودانۍ سته. د
دغه اثر لیکنه می د ۱۹۹۳ کال په منځ کې شروع کړه د ۱۹۹۶ کال د
اکتوبر پر شلمه یې له دوهم وار کتنې څخه فارغ سوم، د چاپ چارې می په
نژدې دوو اونیو کې بشپړې کړې او د همدې کال د نومبر په دوهمه اونۍ

کي مي پر يو څو محدودو دوستانو وويشي. د نومبر تر پايه پوري نيويارک ته او ورپسې په تورنتو او مونتريال سربېره کليفورنيا، ويرجينيا، هند، پاکستان او کندهار ته ورسېد. د دوستانو له خوا تشويقي ليکونه او تيلفونونه راغلي دي چي په دې ډول له ټولو څخه ممنون يم، د نیازمنو غم دي نه وي. د کتاب تر چاپ وروسته د ۱۹۹۷ م کال په دسمبر کي دوو تنو ښاغلو صاحبانو (پير احمدشاهي کندهار باندي يوه لنډه کره کتنه) په نامه يو کتاب په تورنتو کاناډا کي توزيع کړ. په دې کتاب کي د نقد د علمي موازينو پر خلاف له اهانته ډکي جملې، توروته او ځيني داسي اعتراضونه راغلي دي، چي که هغه د محک په توگه ومنل سي نو بيا پخپله د ناقدينو د ليکني په گډون په سلو کي نوي افغاني نشرات له دغه شان اعتراضو څخه خلاصېدلای نسي. خو د دې ټولو پر څنگ يې ځيني پر ځای خبري هم کړي دي. ما د دغي کتني جواب بشپړ کړی او چاپ ته مي تيار کړی و، چي زما فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب زما د کتاب او پر هغه باندي د نقد يو يو ټوک راڅخه وغوښتل. د استاد امر مي پر ځای کړ او کتابونه مي ور ولېږل. د استاد لخوا ليک راوړسېد او په هغه کي يې ځيني يادوني راته کښلي وې، چي د کتاب په دوهم چاپ کي يې بايد په پام کي ونيسم. د کتاب پر نقد باندي يې د لنډي تبصرې په ترڅ کي کښلي و چي "نقد صرافت منځ ته راوړي، خوا مه په بدوه، خپلو فرهنگي هڅو ته دي لا زور ورکړه". د دې ليک له رسېدو سره سم مي د جواب له نشره صرف نظر وکړ. اوس چي د رشاد خپرندويي ټولني د دې کتاب د بيا چاپ تکل کړی دی، نو ما هغه برخي، چي بشپړېده او سمېده يې غوښتل، له سره وکتلې او لازم بدلونونه مي د دې يادوني او ځينو عکسونو سره گران مطيع الله جان ته ولېږل او سپارښتنه مي پر وکړه، چي په نوي چاپ کي يې په پام کي ونيسي.

لکه ما چي د لومړي چاپ په پيل کي ويلي دي دا کتاب د کندهار بشپړ تصوير نه دی او هرو مرو به نيمگړتياوي لري. له درنو لوستونکو څخه يو

ځل بيا د بخښني هيله لرم. ما دا كتاب په خارج كې د افغاني مهاجرو دپاره
كښلی و او په پام كې مې و، چي په دوهم ټوك به يې د ښار كوڅې او نور
محلات معرفي سي. ځكه مې د دوهم چاپ د خپروونكي څخه وغوښتل،
چي پر كتاب لومړی ټوك وليكي. دوهم ټوك به يې كه د خدای ﷻ رضا وه
او حوادثو فرصت راکړ وروسته خپروم.

زه د رشاد خپرنډويي ټولني ته د دغه كتاب د بيا چاپولو له امله
كورودانی وایم او د لوی خدای ﷻ له درباره ورته د فرهنگي هڅو په لا
گرندیتوب كې توفیق غواړم.

محمد معصوم هوتک

اوکویل — کاناډا

۲۸ فبروري ۲۰۰۴ ع

پيل

جگړې او يرغلونه هيوادونه او اولسونو ته راز - راز بدمرغۍ راوړي انسانان د مرگي شومه کوي، ښارونه له خاورو سره برابر کړي، اولسونه له خپلي اباي مېني څخه کوچ او مهاجرت ته اړ کړي، ځوان نسلونه له ښووني او روزنې څخه پاته کړي، د ميشته اولسو په زړونو کي د ميني او محبت پر ځای کرکه او نفرت وکړي، د پلار و نيکه کارنامې، له ځوان نسل څخه هيري کړي، زلميان له خپل تاريخ څخه بې خبره پاته سي او نور په سلگونو مصيبتونه يې په پېڅه سي. موږ ته نه روسي يرغل له لاسه دا هر څه راوړسېدل چي اوس هم د يرغل او تاراک د ناولو نتيجو سيلاب اخيستي يو او د بدمرغيو په ارهد کي تر غاړي ډوب پراته يو.

د دې لوبو بدمرغيو په لړ کي يو هم د لوبو، او تاريخي ښارونو وړانېدل دي او زموږ د يو زيات شمېر هغو کورنيو تنکي ځوانان او پيغلي چي په امريکا، کاناډا او نورو هيوادو کي اوسي، له خپل وطن او په ځانگړې توگه له خپل ښار او کلي څخه ناخبره دي، دا زموږ اساسي مسئوليت دئ چي د خپلو اولادو ذهنونو ته لومړی بايد د ټول هيواد يو کلي تصوير ورکړو او په دوهم گام کي خپل ښار او کلي و پېژنو، دا د هر کابلي، کندهاري، مزاري، ننگرھاري، پکتياوال، شمالي وال، او نورو وظيفه ده چي يو په خپله برخه کي يو څه وليکي چي د دې ليکنو له يو ځای کېدو څخه بيا د ټول هيواد عمومي پېژندگلوي تر لاسه کېدلای سي. طبيعي ده چي زه يې بايد د يو کندهاري په

توگه له کندهاره راوښلوم. د کندهار اوسنی ښار د تیرو څورلسو کالو په جگړو کې سخت زیانمن سوئ دی او زه په جرئت سره ویلای سم چي د روسي يرغل په دوران کې به د هیواد هیڅ یو ښار د کندهار په اندازه وړان سوئ نه وي. [البته د هیواد پایتخت (ښکلی کابل) هم بیخي ډېر وړان سو، خو دا وړاني د تنظیم سالاری د وخت محصول ده چي د روسانو غیر مستقیم لاس پکښې دی.] د مجاهدینو تر بري وروسته د کندهار ښار له شاوخوا ولسوالیو څخه ډېر خلک راکډه سوي دي او په ښار کې دننه یې دایمي استوگنه غوره کړې ده. د ښار پخواني اوسېدونکي په سلو کې اوبا مهاجر دي او لا تر اوسه خپلو کورونو ته په بشپړه توگه ستانه سوي نه دي هر ښار د جگړو په تېرېدو او د نویو اوسېدونکو په راتگ سره خپله پخوانۍ څېره له لاسه ورکوي پر محلاتو، بازارو او کوڅو باندې نوي نومونه ایښوول کېږي او که یې د ځایو او محلاتو پخوانی نومونه ثبت نه سي، څو نسله وروسته به د ښار په باب هیڅ راز معلومات په لاس کې نه وي. لکه چي موږ همدا اوس د زاړه کندهار (زور ښار) په باب ډېر لږ معلومات لرو چي پر نېست شمېرل کېږي. ما د همدغه مقصد په خاطر د یوې رسالې د لیکلو اراده وکړه او کله چي زما ځیني دوستان خبر سول، ډېره زیاته علاقمندی یې وښووله او زه یې دغه راز لیکنې ته ډېر وهڅولم او دغه راز اثر یې له هیواده بهر زلمیانو ته ډېر گټور وباله. ما هم د دوی علاقمندی ته د درناوي په مقصد څه خاوري ایږي سره راغونډي کړې چي دا دی ستاسي درنو لوستونکو مخی ته پرتې دي. د رسالې محتویات زما شخصي مشاهدات او د ځینو مشرانو روایتونه دي. دغه راز مې له ځینو لیکلو موادو څخه هم استفاده کړې ده چي په متن کې مې ښوولي دي. ما غوښتل چي د دې لیکنې له پاره ډېر عکسونه برابر کړم خو ډېر څه په لاس رانغلل. د کندهار په باب څو کاله وړاندې دوه کتابه د ښاغلي محمدولی څلمی په قلم خپاره سوي دي چي د (کندهار مشاهیر) او (کندهار) نومېږي. زما دا اوسنۍ لیکنه به د هغو له پاره یو نیمگوتې تکمله سي. دغه

راز ښاغلي ننگيالي بڅرکي هم په ۱۳۶۹ ش کال (د کندهار فولکلور) په نامه يو اثر خپور کړی دی چې لوستل يې له گټې خالي نه دي. څرنگه چې اوس د هيواد پخواني چاپي اثار حتی دننه په هيواد کې لا هم نه پيدا کېږي، ځکه به نو زما دې ليکني ته اړتيا يو څه محسوسه وي.

زه د دې ليکني پر نيمگړتيا ناگاره نه یم. د ډيرو مستحقو کسانو يادونه به زما له قاصر قلمه پاته سوې وي هيله ده درانه لوستونکی دا کار ارادي او قصدي ونه گڼي. د دې نيمگړتيا عوامل له هيواده ليرېوالی، د ماخذو نسته والی او په جلا وطنۍ کې زما روحي نا ارامي کېدلای سي او له دې بابت زه له درنو لوستونکو څخه د بخښني هيله لرم.

په پای کې زه ځان اخلاقاً مکلف گڼم چې د هغو دوستانو د فرهنگي احساس ستاينه وکړم چې زما سره يې د دغه اثر په چاپولو کې مادي او معنوي مرستي کړي دي. د ټولو دې کور ودان وي.

په درناوی

محمد معصوم هوتک

د اکتوبر شلمه ۱۹۹۶

د اکتوبر شلمه ۱۹۹۶

د نارنج مانی-د کندهار زوږ ښار

د نارنج مانی. د کندھار زوړ بنار. د لندن له گرافیک اخبار څخه

خوش اب و خوش هوا و لطافت نثار شد
شیرین بود که نام خوشش قندهار شد
(علامه محمود طرزی)

زور کندهار

په تاریخي لحاظ د ارغنداب (اراکوزیا) په حوزه کې د اوسني
کندهار پر سیمه د احمدشاهي کندهار تر وړاندو دمخه د دریو ښارو
نومونه ثبت دي لومړی ښار د مقدوني سکندر له خوا څه دپاسه دوه
زره و درې سوه کاله دمخه د اراکوزي سکندريې په نامه په ۳۲۹ ق
م کې جوړ سوی و د دې ښار هیڅ نخښه نه ده پاته. وایي چې
اراخوسیا (اراکوزیا) په پخوانیو وختو کې د ارغسان سیمې ته ویل
کېده او کله چې اراخوسیانو خپل مرکز له ارغسان څخه و
کدروسیا (کندهار) ته نقل کړ نو د ارغند ناوه د اراخوسیا په نامه
وبلل سوه. (۱) سکندر به په هره مفتوحه سیمه کې د سکندريې په
نامه ښارونه جوړول چې په دې لړ کې یې اریا سکندریه د اوسني
هرات په مټکه او قفقاز سکندریه د کابل په (هوپیان) کې جوړه
کړې ده. دوهم ښار د سرپوزې د غره ختیځي خواته پروت و. دا
سیمه کندهاریان زور ښار بولي چې د ارگ مخروبه ودانۍ (نارنج
مانۍ) یې اوس هم پاته ده. د زاړه کندهار یادونه څه دپاسه یو زر
کاله وړاندې د غزنوي دربار شاعر منوچهري داسې کړې ده :

سیصد هزار شهر کنی، به زقیروان
سیصد هزار باغ کنی، به زقندهار

دا ښار د افشار نادر تر تاراکه پوري لا ودان و او کله چي نيسوري د ۱۱۵۰ هجري قمري کال د ذی الحجی د میاشتي په سر کي د هوتکو ملي حکومت ړنگ کړ، ورسره سم يې د کندهار زور ښار هم په بشپړه توگه وران کړ. د زاره ښار شاوخوا سيمه د روسي يرغلگرو سره د جهاد په خورلس کلنه موده کي د مقاومت ستر مرکز گرزېدلې و، او د مهماتو لوی ډيپوگان پکښې وو. د دې ښار مفصله تشریح خو زما تر وس تېره خبره ده بيا به يې هم ځيني برخي د کتبي او شفاهي منابعو له مخي وڅېرم.

۱. نارنج مانۍ :

دا مانۍ د ښار مرکزي کلا (ارگ) او د پاچا د اوسېدلو مېنه وه، د هوتکو په نارو کي د دې مانۍ یادونه داسي ده :
که اور دۍ د زینو په غره کي اور دۍ
پښتانه په غره کي تیت دي شاه حسین له نارنجه جنگ ته سپور دۍ
یا

خدایه څه سوه زرملی پیاده او پلي
شاه برج نادر کوره کۍ اوس له غره څه د نارنج سرونه ولي
یا :

که دورې د نارنج په سر کي دورې
ایرانیان باندي گډیرې پښتنو يې تر لښکر ایستلې سورې
محمد هوتک په پټه خزانه کي د شاه حسین هوتک د معرفۍ
په ترڅ کي د نارنج مانۍ یادونه کوي. دی لیکي : "پادشاه عالم پناه
به ارگ کي د قندهار، هغه قصر چي نارنج باله شي هلته په هفته یوه
ورځ دربار کا په کتب خانه کي، او په مجلس کي علماء جمع کیري،
او شعراء ټولوي." (۲)

۲. شاه برج :

دا برج د زاره کندهار له خورلسو برجو څخه ډېر اساسي
برج و چې د ښار شمالي دروازي ته يې څرمه موقعيت درلود. افشار
نادر د دې برج په نيولو کي ډېر تلاښ وکړ، هر وار به ناکام سو په
پای کي يې د اشرف توخي او ملا ادينه له خوا په طرحه سوې
دسيسه فتح کړ. د شاه برج په باب يوه ناره سته چې وايي :

که بگي پښتني نجوني دي بگي
نادر لوړي تر شاه برج کړې زنبور کي

۳. د ډډي برج :

زاره کندهار دوې کلاوي درلودې، د ډډي برج د دوهمي کلا
ډېر مهم برج و چې د کلا په غربي برخه کي واقع و.

۴. د بدی برج :

د نادري يرغل په وخت کي د دې برج قوماندان گلخان
سهاک نوميدئ چې د ده تر قوماندې لاندې درې سوه کسه وو او د
مقاومت په وخت کي ټول شهيدان سول. په دې برخه کي
يوه ناره سته. (۳)

که زوره د بدی په برج ډېر زوره

شاه حسين هم ور سپور سو خو گلخان يې نه کئ خلاص له دغه اوره

۵. د برگي دروازه :

د دې دروازي موقعيت را معلوم نه سو خو په يوه ناره کي يې
نوم راغلئ دی :

که لوړي د برگي دروازي لوړي

اوس به خود تا راڅه نيسي موږ تماامي کړې د دې سرو ډبري

۶. د ماشور دروازه :

د ماشور دروازه د زاره کندهار جنوبي دروازه وه په همدې نامه يو بازار هم و. (۴) اوس د ماشور په نامه دوه کلي سته چي د ښار جنوب غرب ته پراته دي او د پنجوايي په ولسوالۍ اړه لري.

۷. باباولی دروازه :

دا دروازه به غالباً د ښار شمالي لوري ته واقع وه په تواريخ خورشيد جهان کي راغلي دي چي شاه حسين هوتک، نادر ته تر دې دروازې دباندي تسليم سو.

۸. د قيتول دروازه * :

د قيتول دروازه به هماغه د باباولي دروازه وي، ځکه د قيتول څوکه د چل زينې پر سر د زاره کندهار په شمالي خنده کي واقع ده. له دې څوکي څخه د سرپوزې غر دوه ښاخه سوئ دي يو ښاخ يې مخ پر لويديځ غزېدلئ او بل مخ پر جنوب، چي دغه جنوبي ښاخ يې د خزې د غره په نامه يادېدئ. د هوتکو په نارو کي د قيتول يادونه څو ځايه لرو :

که لوړي د قيتول دروازې لوړي

د نادر توپونه مات کړئ هلته هم خيژي د شنو توپو لوخري

يا :

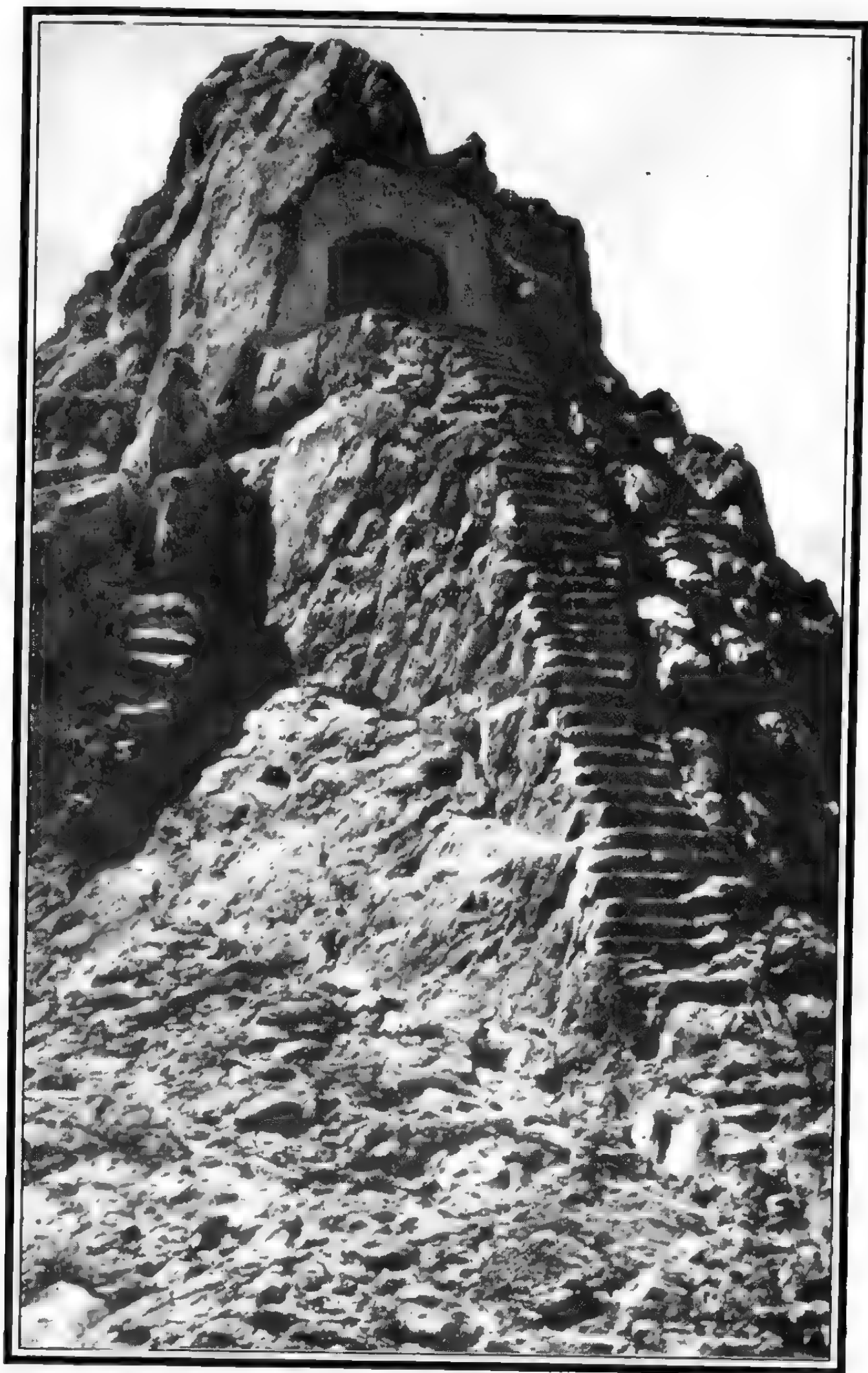
که غورځي په قيتول کي گولي غورځي

شاه گل پروت کاره برېتونه زينبو يې له پښو تر سره گرځي

شاه گل د عبدالغفور خان زوی د حاجي انکو لمسی او د

يحيی خان کړوسی و چي په همدې دروازه کي د توپ په گولۍ

* _ په ځينو کتابو کي د قيطور، قيطول، کيتول په شکلونو ليکل سوئ دي.

چهل زینې

شهيد سوئ دئ . (۵ - الف) يحيى خان د ملي قايد حاجي ميرويس
نيکه ورور کېدئ. بله ناره :

د قيتول پر سر مي ده راييا ولاړه
يوه لو ناره بې وکره، د حاجي ميرخان گتلي هولکه ولاړه

۹. چل زينه :

چل زينه د زاره کندهار شمال ته د غره په ډډه کي يو دالان
دئ، چي د غره له بيخه زيني ورختلي دي. دالان او زيني دواړه د
غره په ډبره کي د اوسپني په قلم کيندل سوي دي. پخوا د دالان
دواړو خواوو ته د ډبري دوه زمريان هم پراته وو چي اوس نسته
چل زينه د بابر پادشاه د زوی عسکری ميرزا له خوا جوړه سوې ده
د ودانۍ کار يې په ۹۳۰ ق کي شروع سوئ او په ۹۵۳ ق کي پای
ته رسېدلی دئ :

که اور دئ د زينو په غره کي اور دئ
پښتانه په غره کي تيت دي شاه حسين له نارنجه جنگ ته سپور دئ
د هوتکو په دې ناره کي چي د نارنج د معرفۍ په برخه کي
هم راغلي ده، چل زيني ته اشاره سته.

۱۰. د ميا صاحب خانقاه :

د زاره کندهار د نارنج مانۍ مخروبه ودانۍ ته نژدې د ميا
عبدالحکيم کاکړ (رح) خلوت او خانقاه سته چي کندهاريان يې
زيارت ته ورځي ميا عبدالحکيم کاکړ چي په نانا صاحب مشهور و، د
خانوزيو په کلي کي زېږېدلی دئ. (خانوزي د کويتي د اوسني
ښار څخه تقريباً ۴۵ ميله ليري پروت دئ) د ميا صاحب پلار
سکندر شاه نومېدئ په کاکړو کي ستيا او په هغه کي شموزی و.
ميا عبدالحکيم صاحب د نقشبنديه طريقې پير و، عارف او عالم

سړی و په زرگونو مريدان يې درلودل. وايي چي شاه حسين هوتک د ده له اقتداره وېرېدئ او د کندهار له ښاره يې ويوست. يوشاعر ويلي دي :

ميا صاحب چي ويوست شاه حسين له دې ښاره
غرقې پاچهي سوه د پيرانو له گفتاره (٥ - ب)

١١. خواجه خضر :

دې ځای ته عوام خواجه خدر وايي او د زاړه ښار جنوب شرق ته واقع دئ. خواجه خضر يو زیارت دئ چي زیاتره په هندوانو اړه لري.

د کندهار هندوان په دې عقیده دي چي دا د (جوتی سروپ یا جولی لال) په نامه د یوه روحاني شخص زیارتگاه ده وايي چي نوموړی په همدې ځای کي پر ماهی سپور سو او سمندر ته ولاړ* . په دې ځای کي یو چینه سته چي څنگ ته يې یوه زړه درخته ولاړه ده او د درختي بیخ ته تل یو ډېوه لگيري. یوه بله چینه په یوه زیرزميني کي هم سته چي همیشه ډېوه ورته بل وي هندوان په همدې چینو کي لمبيري او بیا عبادت کوي. دې زیارت ته د کندهار پارسیوانان هغه ښځي راولي چي د میرگي په ناروغي اخته وي. په خواجه خضر کي هندوان د جولای (ساوډ) په میاشت کي یوه بشپړه میاشت میله لري او د مېلې په وروستی شپه سازونه رغوي او سندري وايي. په دغه شپه به د کندهار مسلمانان او د ولایت والي او نور دولتي مشران هم ورتلل. د هوتکو له نارو پرته موږ د زاړه کندهار د ځینو ځایو نومونه د عبدالرحیم هوتک په اشعارو کي هم موندلای سو. مثلاً په دې بیتو کي :

* _ دا خبره ماته په تورنتو کي اوسېدونکي افغان هندو (شام لال) کړې ده.

بنايسېته کندهار ډېر ډېر يادومه
 نه هيريرې که يې هر څو هيرومه
 خصوصاً د ارغنداب باغ او ولوته
 زړه مې غورځي بيطاقت سم نه درمه
 سرپوزه او کاغانک * چي را په زړه سي
 اور مې واخلي پر ځان پيک وښورومه
 کوکران * * او گونديگان * * * د خدای په حکم
 څه فيضونه باندي اوري کې شمېرمه
 سرپوزه چي لو ويا له پکي بهيرې
 د ويل بڼ يې مدام پر زړه لرمه
 يو دم کښېنه په ايوان د چل زينو کي
 تماشا وکړه چي زړه دي سي بهمه (۶)

يو وار وليدای په سترگو کندهار
 ورته تړی يې بې حده، بې شمار
 ارغنداب نهر مې وليدای په سترگو
 چي اودس مې باندي وکړای د سهار
 چل زينو لره په شوق وپه ذوق راغلاي
 چي وروختای په امر د ستار
 هم تر طاق و هم رواق لاندي يې کښېنم
 په ژړا مې دواړه سترگي کړای خونبار

* _ د اوسنۍ سرپوزې بازار شمال ته د ويالې پر غاړه يوه لار وتلې ده چي د کاغانک کلي ته رسيږي. دا کلی د ارغنداب په ولسوالۍ اړه لري.

** _ کوکران د کندهار د اوسني ښار غرب ته د هرات _ کندهار پر لويه لار پروت دی، د حاجي ميرويس نيکه زيارت په دغه کلي کي دی.

*** _ گونديگان هم پر دغه لويه لار واقع دی. دلته د (ميرويس مېني) په نامه د ښاروالۍ ۷ ناحيه جوړه سوېده.

پر زاره بنهر می را وړای قدمونه

د فراق نارې می وکړای په کوکار *

عبدالرحیم هوتک بل خای د چل زینې، غونډۍ، د ملا موسی باغ، د ملا گلاب گومبته (چي وايي څنگ ته یې د شهیدانو او خواجه خضر زیارتونه دي)، نومونه راوړي دي چي بېله چل زینو او خواجه خضر څخه د نورو خایو د موقعیت شرحه اوس ماته ممکن نه ده. د مجمع التواریخ مؤلف میرزا محمد خلیل مرعشی ** د تاریخ عباسي، شاه جهان نامه او تاریخ وقایع قندهار په حواله د زاره قندهار یو تصویر راښيي او لیکي چي د کندهار ښار په پخوا زمانو کي چنداني استحکام نه درلود او کله چي د صفوي شاهانو او د هند د چغتایي سلاطینو تر منځ د همدې ښار پر سرشخري وسوې کله به د یوه په واک کي او کله به د بل په اختیار کي و، هر یوه به د هغه په ټینگښت او ترمیم کي کوښښ کاوه څو په پای کي د کندهار کلا دې اندازې ته ورسېده چي په شاوخوا مشهورو کلاوو یې د استحکام له مخي ساري نه و. نوموړی مؤلف د گرگین د واکمنۍ پر وخت د کندهار په باب لیکي چي دا ښار اووه پراخي کلاوي لري چي د (لکي غره) په لوېدیځ کي پرتې دي. دا غره په هندي منابعو کي (لکه) بلل سوئ دی د لکي غره همدا د سرپوزې

* _ عبدالرحیم هوتک د اتو ملیزي زوی او د ملک سلطاني لمسی دی چي د زابل ولایت د کلات د سیوري په (ښه بولان) کي زېږېدلی دی (۱۱۴۰ ق حدود). په درې کلني کي له خپلي کورنۍ سره کندهار ته راغلی دی د لسو کالو و چي له خپلي کورنۍ سره نیشابور ته کډه سو له هغه ځایه بخارا ته ولاړ او د ژوند تر پایه هورې و. د اشعارو په ډېوان کي یې د کندهار په یاد ډیري سوزناکي چیغې له خولې ایستلي دي.

** _ مجمع التواریخ ۱۰ - ۱۴ مخونه. دا کتاب د ۱۱۲۰ ق څخه بیا تر ۱۲۰۷ ق پوري د ایران پېښي بیانوي او په دې ترڅ کي د هوتکو د دورې حالات د ایرانیانو له نظره تشریح کوي. مجمع التواریخ وار دواړه په ۱۳۲۸ ش کي په تهران کي او بیا په ۱۳۶۲ ش کي چاپ سوئ دی.

غر دئ البته هغي برخي ته يې د (لکي غر) وایه چي شمالاً او جنوباً پرته ده. وایي چي د دې غره د کلا جگوالی شپږ ذرعه و* تر دې کلا وروسته یوه بله کلا واقع وه او د هغې په منځ کي د ارگ په نامه یوه کلا وه چي د پاچا د استوگي ځای و. دا کلا د نارنج مشهوره کلا یا مانۍ وه. د ښار شاوخوا اووه کلاوي (حصارونه) وو په دې ډول :

– د ښار شاوخوا کلا چي (شیر حاجي) یې هم ورته ویل. دا نوم وروسته په (شیرازه) باندي اوبتنی دی. – دوهمه کلا هندیانو (دولت آباد) او ایرانیانو (قلعه بدن) بللې ده. – دریمه کلا د منډوي په نامه یادېدلې. – څلرمه د ارگ کلا وه. – پنځمه د قیتول د غره د سر کلا وه. – شپږمه کلا علیمردان خان جوړه کړې وه. – اوومه کلا د چل زینې د غره کلا وه.

ښار پنځه دروازې درلودې : – د ماشور دروازه، د بابا ولي دروازه، د ویس قرني دروازه، د خوجه خضر دروازه او د علی قاپی دروازه** . د ښار د اوو کلاوو د برجونو شمېر تر پنځوسو اوبتنی چي مشهور یې دا دي : د مجنون قتال بابا برج، خاکستر برج، د ډډي برج. د کندهار زوړ ښار په ځینو منابعو کي د (شهر کهنه شاه حسيني) په نامه یاد سوی دی. (۷) دا وو هغه متفرق معلومات چي موږ یې د کندهار د زاړه ښار په باب لرو. دې ښار د مثلث شکل درلود شمالي خوا یې د کندهار – هرات لويي لاري ته، شرقي خوا یې د اوسني کندهار نوي ښار ته څرمه او جنوبي خوا یې د ماشور پر دروازه ختمېده. (۸)

* _ ذرع د اوږدوالي پخوانی واحد دی او اندازه یې د عادي انسان د لاس له څنگل څخه د گوتو تر سرو پوري ده، خو دا چي د دغي کلا جگوالی دي شپږ ذرعه و، ماته د تامل وړ ښکاري.

** _ د دروازو د موقعیت په ښوولو کي د مجمع التواریخ لیکني د تامل وړ دي.

نادر اباد

دریم ښار د نادر اباد په نامه یوه نظامي کلا وه چې په ۱۱۵۰ هجري قمري کې د نادر افشار له خوا جوړه شوې وه. افشار نادر د کندهار د ملي حکومت د ښار په خاطر د کندهار زوړ ښار پوره یو کال کلابند کړی او د کندهاريانو له سخت مقاومت سره مخامخ و. دا مقاومت تر بې شمېره قربانیو وروسته مات شو او د کندهار ملي حکومت نسکور او ښار د نادري لښکرو له خوا په بشپړه توګه له منځه یووړل شو. د کندهار خلکو په حقه سره افشار نادر ته د "خوني نادر" لقب ورکړی و. ده د ښار پر اوسېدونکو غلجیو قومو باندې حکم وکړ چې یو مخیزه له ښاره ووزي هغوي یې په نیشابور او خراسان کې هغو سیمو ته تبعید کړل چې پخوا ابدالیان پکښې میشته سوي وو. ابدالیان یې بیرته خپلې اولنۍ سیمې (کندهار) ته راوستل (۱۰).

افشار نادر د کلابندۍ په دوران کې د اوسني کندهار جنوب ته د شیر سرخ زیارت په شاوخوا کې یو ښار جوړ کړ چې د تاریخ احمد شاهي په استناد یوه محقره کږه وږه کلا وه او پراخوالی یې د پخواني ښار له څلرمې برخې سره برابر نه و (۹). اعلیحضرت احمد شاه بابا د خپلې تاجپوشۍ مراسم د همدې کلا تر څنګ د شیر سرخ بابا په زیارت کې سرته ورسول (۲۶ جولای ۱۷۴۷ م) او د سلطنت تر لسم کال پورې په همدې ښار (کلا) کې اوسېدئ چې بیا یې د نوي ښار د جوړېدو تکل وکړ.

د نادر اباد کلا تر ۱۲۵۵ ق (۱۸۳۹ م) پوري لا ولاړه وه د همدې کال د اپريل پر شلمه (۱۳ صفر ۱۲۵۵ ق) شاه شجاع د سرجان مارکی په مشري له Indus Army سره د سند او بولان له لاري کندهار ته راغی او د دوهم وار لپاره پر تخت کښېنوست. دمخه تر دې چي شاه شجاع او انگریزي لښکر د کندهار احمدشاهي ښار ونيسي، په "قلعه نادری" یا همدغه نادر اباد کي یې واپړول. د تاریخ سلطاني مؤلف لیکي: "الغرض پادشاه مذکور در مدت یکماه مطابق سلخ ذیحجه سنه مذکوره به بند ذاکر که تا قندهار یک فرسخ فاصله دارد رسیدند ... علی الصباح شاه شجاع با تیپ های اراسته و صفوف پیراسته از انجا کوچیده و بنه را در میان گرفته در قلعه نادرشاه سکنا گزید." (۱۱) له قلعه نادرشاه څخه مطلب همدا نادر اباد دی. گویا دغه ښارگوټی یا نظامی کلا تر جوړېدو وروسته څه دپاسه سل کاله لا نوره هم ولاړه او د استوګنې وړ وه او په یقین سره ویلای سو چي ډېر کلونه به نوره هم ودانه وه اوس یې بولګه نسته خو د شیرسرخ زیارت او ګومبته لاسته. شاه شجاع او انگریزي لښکر دوی میاشتي په دغه ښارگوټي کي اړولي وو. دغه سیمه اوس زیاتره زراعتي مخکي یا چمنونه دي.

کندهار ان کشور مینو سواد
اهل دل را خاک او خاک مراد
کوی ان شهر است ما را کوی دوست
ساریان بریند محمل سوی دوست
(علامه اقبال لاهوری)

اشرف البلاد احمدشاهی کندهار

لوی احمدشاه بابا (۱۱۶۰ - ۱۱۸۶ ق) د خپل سلطنت له لومړیو وختو څخه په دې فکر و چې د هیواد د پایتخت په توګه د کندهار نوی ښار جوړ کړي ځکه د نادرآباد نظامی کلا له یوې خوا دومره پراخه نه وه چې د یوې سترې امپراتورۍ د پایتخت لپاره دې مناسبه او موزونه وي او له بلې خوا یې موقعیت هم پریوه داسې سیمه و چې ډېره نمناکه وه په تېره بیا کله چې به په ژمي کې زیات بارانونه واورېدل او سېلاوونه به راغلل، د دغې کلا زیاتره ودانۍ به زیانمنې شوې. په روغتیايي لحاظ هم څرنگه چې چمنې مخکې وه او ډیرې غوماشي یې درلودې، د ښار لپاره ناوړه وه.* ځکه نو ستر ټولواک د پاچهۍ په لسم کال (۱۱۶۹ ق) وپتيله چې نوی ښار باید جوړ سي او د همدې مقصد له پاره یې له خپلو مشاورینو، د قومونو له مشرانو او صاحب نظرو سره مشوره پیل کړه. د نظریو د راغونډولو په ترڅ کې ځینو ویل چې پخوانۍ کلا دې ترمیم سي او زوړ ښار دې له سره ودان سي خو ځینو بیا داسې نظر

* _ دا مطلب په تاریخ سلطاني ۱۴۲ مخ، سراج التواریخ ۲۵ مخ، احمدشاه بابای افغان (د غبار تالیف) ۱۷۵ مخ کې راغلی دی.

ور کړ چي نوی ښار باید له سره جوړ سي. لوی احمدشاه بابا د دغو دواړو نظریو په باب شخصاً څېړنه پیل کړه. د تاریخ احمدشاهي مؤلف محمود الحسینی الجامي لیکي چي اعلیحضرت له خپلو سلاکارانو سره زارۀ ښار ته ولاړ، د هغه ځای له اوسېدونکو سره یې وکتل هغوي له دې امله چي د غره په بغل کي اوسېدل، په دوبي کي یې له گرمۍ څخه شکایت درلود او ځيني نور عیبونه یې هم ورته بیان کړل. د اعلیحضرت احمدشاه بابا نظر پر دې سو چي د ښار لپاره باید ځای ولټول سي په همدې تلابش کي و چي د اوسني کندهار پر سیمه یې نظر برابر او دا ځای یې خوښ سو. دا سیمه پخوا په مجموع کي د ده خواجه په نامه یادېدله (د ښار تر جوړېدو وروسته هغه سیمه ده خواجه مشهوره سوه چي تر کابل دروازي دباندې پرته ده مگر په حقیقت کي د کندهار نوی ښار "اشرف البلاد" ټول په ده خواجه کي واقع دی) تاریخ احمدشاهي چي د لوی احمدشاه بابا په ژوند کي د ده تر مستقیم نظر لاندې لیکل سوئ او په دې برخه کي تر نورو تاریخو مستند دی، په دې باب داسي راوړي: "شهریار سلیمان اقتدار ... به تفحص جای دیگر متوجه شدند ناگاه قطعه زمینی معروف به ده خواجه بنظر فیض اثر در آمد که رودخانه موسوم به پاتاب متصل ان خطه ارم مثال در جریان بوده ... انمکان دلپذیر لایق تعمیر و پسند خاطر خطیر افتاد. "(۱۲) [باید وویل سي چي پاتاب (پاتاو) د رودخاني نوم نه دی، بلکي د هغه کانال نوم دی چي د ارغنداب له رود څخه راوړل سوئ او د کندهار ښار په منځ کي تېر سوئ دی. پاتاو د خوجه ملک په سیمه کي له ارغنداب روده رابیلېږي.] لوی ټولواک د دغه ځای تر خوښېدو وروسته د همدې کال يعني د ۱۱۶۹ ق کال د ربیع الثانی (دوهمی خور) په لومړۍ ورځ د احمدشاهي کندهار د تاداو ډېره کښېښووله. دا ورځ د پخواني رسم ورواج له مخي د

سعادت خان منشي له خوا د دولت د نورو منجمانو په مشوره د نجومو محاسباتو له مخي د ښار د بنسټ ايښوولو له پاره مناسبه او نېکمرغه ورځ بلل سوې وه. د ښار د تاداو ايښوولو په مراسمو کي اعلیٰ حضرت لوی احمدشاه بابا له دوعا وروسته خورا ډيري شیریني او له اندازې زیاتي پیسې د نیک شگون او خیرات په توگه پر حاضرینو باندي د برخوردار خان په واسطه وويشلې. د ښار د ودانولو عمومي سرپرستي یې د نوموړي برخوردار خان ورور ابدال خان ته ورکړه خو د ښار د ودانولو کار یې پر څو برخو وويشه او هره برخه یې د ښار مخورو، سپین ږيرو، خانانو، د قومونو مشرانو او د ولایتو والیانو (بیگلرگیگانو) ته ورکړه * پر دې ښار یې اشرف البلاد احمدشاهي کندهار نوم کښینو. په دې باب د تاریخ احمدشاهي روایت داسي دی: "نام سابقش که شهر مقصود مقرر شده بود موقوف داشته باشرف البلاد احمدشاهي موسوم ساختند و نارین قلعه فلک درجه مشتمل بر عمارات ملوکانه و منازل شاهانه و باغات فراخ دلکشا و کاروانسرا و بازار و چارسوق و چار رسته بافضا که کشش هر یک به نیم فرسخ میشود مقرر ساخته و در هر بازار خیابان دوکانها در کمال زیب و حسن ترتیب قرار داده و در کنار خیابان از دو طرف پیش دکان جوی آبی روان و بر لب جوی از یمین و یسار اشجار سایه دار و میوه دار از قبیل توت و زردالو و چنار سرسبز ... و بپای درختان آب صافی در جریان بوده..." (۱۳) همدا مؤلف لیکي چي د ښار د سمسورتیا په خاطر یې پر پاتاو سربېره یوه بله واله هم له ارغنداب رود څخه وکیندله، چي دا به نو غالباً شاه واله وي؟ د "تاریخ احمدشاهي" تر خپرېدو وړاندي زیاتره مورخین د کندهار د

* _ زموږ د کورنۍ دوه مشران (محبت نیکه او صحبت نیکه) یې هم له سیوري څخه په همدې منظور راغونښتي وو. (م. هوتک).

اوسني ښار جوړېدل د ۱۱۷۴ ق کال په پېښو کي راوړي چي تېروتنه ده. د احمدشاهي کندهار تاداود ۱۱۶۹ ق کال په دوهمه خور کي اېښوول سوئ دي. دې مسئلې ته د لومړي ځل لپاره فاضل استاد پوهاند رشاد متوجه سو او د کلونو کلونو تېروتنه يې اصلاح کړه. په تاريخ سلطاني کي راغلي دي چي په دغه کال دراني احمدشاه له هندوستانه کندهار ته راستون سو څرنگه چي تل يې په خيال کي و چي يو بل ښار پر يوه مناسبه سيمه جوړ کړي ځکه يې نو په ټينگه غزم وکړ او لومړی يې يوه ژوره واله د ارغنداب رود په لوبديځ کي وکښل او دښت ته يې وخيژوله* او غوښتل يې چي په دغه ځای کي ښار جوړ کړي خو د هغه سيمي اوسېدونکو ونه منله. بيا يې د ترنگ رود پر غاړه د ښار جوړولو اراده وکړه. دلته بيا بارکزو موافقه ونکړه. په پای کي د پوپلزو مشرانو دغه د اوسني ښار مځکه ورته پېشنهاد کړه او لوی احمدشاه بابا هم ومنله. د تاريخ سلطاني خپل بيان داسي دی: "ليکن چون ان موضع در قسمت غني خانی** متعلق گروه الکوزی بود و ايشان از ساختن شهر در جوار خود ابا مينود، فسخ غزيمت نموده بعد از چندی که والده شاه روانه داربقا شد، در انجا دفن ساختند و ان موضع را به روضه موسوم کرد*** بعد ازان خواست که شهر را در حدود غربی قریه مسمی به

* _ دا واله د کوټک د کلي واله ده چي اوس هم بهیږي.

** _ عبدالغني خان الکوزی يو جاه طلبه سړی و. د نادر افشار په لښکرو کي يې د پښتنو پر ضد ترزي وهلې کله چي نادر د هرات د ابداليانو حکومت او بيا د کندهار د هوتکو سلطنت چپه کاوه، په دواړو کي يې همدغه عبدالغني خان همکار و. د دې خدمتو په بدل کي ورته نادر د کندهار والي (بيگلر بيگي) منصب ورکړ. د احمدشاه بابا په پاچهي کي دا سړی له اقتداره ولوېد.

*** _ د لوی احمدشاه بابا مور زرغونه انا نومېدله په قوم الکوزی وه زیارت يې د ارغنداب رود پر غربي څنډه د کوټک کلي ته نژدې پر يوه کوچني غره واقع دی او گومبته پر ولاړه ده.

مردقلعه* بسازد و آب ترنگ را که در عذوبت با تسنیم کوثر لاف مساوات میزند در میان شهر جاری کند اما طایفه بارکزیه نیز بصورت الکوزی تعمیر شهر را در جوار خود گذاشتند، احمدشاه که مرد حلیم بود ایشان را نیز از رده ننمود تا اینکه طایفه پوپل زی را رگ هم قومی و وسیله رحم در آمده به احمدشاه گفتند که در هر موضع از املاک ما شما را بجهت تعمیر شهر پسند باشد مضایقه نداریم. (۱۴)

احمدشاه بابا له دوی خخه ډېر خوشحاله سو او پر دغه خای یې چي اوس ښار ودان دی، رجه و کښله او دوولس قلبې مخکه یې چي شپږ سوه جریبه کپړي د ښار له پاره غوره کړه او ټولو درانیو او نورو قومو ته یې خای ورکړ چي هر څوک د خان له پاره مېنه جوړه کړي. تاریخ سلطاني وایي چي د کلا دېوال یې د هندي او ایرانی استادانو په مرسته جوړ کړ او د ښار په منځ کي یې د څلورو بازارو په تقاطع کي یوه لویه گومبته ودروله چي "سی ذرع در سی ذرع است" دا گومبته د چارسو پخوانۍ گومبته ده چي بیان به یې وروسته راسي. د تاریخ سلطاني د پورتني روایت ملاتړ د سردار عبدالله خان پوپلزي (وکیل الدوله) په یو شعر کي هم موندلای سو، دی وایي :

خدایه ته را کسې لاس د ښندنې
چي زما پر مخکو، مېني سي پلني
دا قندهار به، بیرته اباد سي
ستا د مربې به، زرگی په ښاد سي
بخښو احمد ته، مخکي مالونه
د ده خپلوان یو، پښتانه یونه (۱۵)

* _ مردقلعه (مرت کلا) د اوسني کندهار جنوب لويديځ ته د ترنگ رود پر شمالي څنډه يو کلی دی، بارکزي پکښي اوسي.

وکیل الدوله د احمدشاهي عصر ستر مخور او د پښتو ژبي شاعر و. د کندهار ښار د تاداو ایښوولو جریان یې په یو قطعه کې ویلئ دی چې په دې بیت شروع کېږي :

دمیکه شاه شہامت مدار احمدشاه

باستواری همت بنای شهر نهاد

د احمدشاهي ښار په باب ځینو نورو تاریخونو هم یادوني کړي او له هغې جملې څخه په حیات افغاني کې راغلي دي : "د ښار شاوخوا ته خامه کلا او د دریو میلو خندق په واسطه احاطه سوئ دی تقریباً شپېته زره کسه په دغه ځای کې ژوند کوي، یوه زړه کلا د دغه ښار شمال خواته پرته ده چې د هغه ځای خلک یې د ارگ په نامه یادوي، د احمدشاه بابا مقبره او خرڅه په ښار کې دننه لويديځ خواته موقعیت لري ... چارسو یعنی د چوک بازار د پنځوسو گزو په پلنوالي د گنبدې په شکل پوښل شوی دی ... په کندهار کې د سوداگرانو د استوگنې لپاره څو سرايونه هم جوړ سوي دي ... د گنج بازار په نوم منډيې کې هر ډول حیوانات او زراعتي حاصلات لکه پنبه او نور خرڅېږي." (۱۶) میجر ایش والر (Majer Ashe Waller) انگریز لیکي : "کندهار د دراني امپراتورۍ لرغونې پایتخت دی چې د دوی پاچهان پکښې ښخ دي ... د ارغنداب او ترنک رود تر منځ پروت دی له کلات غلزایي څخه د ۸۹ میلو په فاصله جنوب غرب ته او د کویتې د شمال غرب په ۱۴۴ میلی کې موقعیت لري. ښار په یوه همواره سمسوره سیمه کې پروت او د خټو په جگو دېوانو احاطه سوئ دی په کونجانو کې غټ برجونه او پراخ خندق لري. د ښار محیط څلور میله دی او تقریباً شل زره کوره لري چې په عمومي توګه له اومو خښتو څخه جوړ سوي دي په داسې حال کې چې د بهایانو کورونه د گچو سپین پلستر لري او له ليري د ملغرو په شان معلومیږي ... د احمدشاه بابا

قير... د ښار ډيره جدا نه ودانې ده چې د مسافرو د زياتې پاملرنې

وړ گرځي." (۱۷)

(Frank A. Martin) دغه راز يو بل انگرېز انجنير چې فرانک ای مارتین (Frank A.

Martin) نومېږي د کندهار ښار ته تللی او د هغه وخت کندهار ته په لنډ

ډول سفر کړی دی. نوموړي د امير عبدالرحمان خان او امير حبيب الله

خان (سراج الملک والدین) په وخت کې په ښار کې راتلل چې په ښار کې

اوسېدلی دی چې د امير حبيب الله خان ښوې پېژندلې ښارواله خان د

۱۸۹۵ م په دوهيمه کال د انگرېزانو په پلنه انگلستان ته ولاړ، د راستنېدو

په وخت کې په ښار کې د امير حبيب الله خان له لارې ښار ته راتلل چې په ښار

کې مېرمنې و. په ښار کې د ښارواله خان له لارې ښار ته راتلل چې په ښار

Naples ته ولاړ، وروسته د بحر له لارې کراچي ته، بيا په ښار کې مېرمنې

ته او له هغه ځايه کندهار او ورسې راتلل چې په ښار کې مېرمنې

مارتين د خپل دې اوږده سفر بيا په ښار کې مېرمنې راتلل چې په ښار

Under چې ښار کې مېرمنې راتلل چې په ښار کې مېرمنې

The Absolute Amir نومېږي او په ۱۹۰۸ م کال په لندن کې چې ښار

سوی دی. فرانک مارتین هېښمېدلی و او د افغانستان خپلې ځایونه، د

امير دربار او تصویرونه چې پخپل قلم رسامې کړي او په دغه کتاب

کې چې ښار کې مېرمنې راتلل چې په ښار کې مېرمنې

کندهار، دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال

کې پېژندلې دی... د دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال

کورونه چې په ښار کې مېرمنې راتلل چې په ښار کې مېرمنې

چې چې د وروستيو کالو کورونه چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال

وروسته تر همدې سوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال

د کندهار ښار د لنډې تاريخي له لیکلو وروسته جوړم د دی

تاريخي ښار ښار مفصله تشرېح وکړم.

دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال

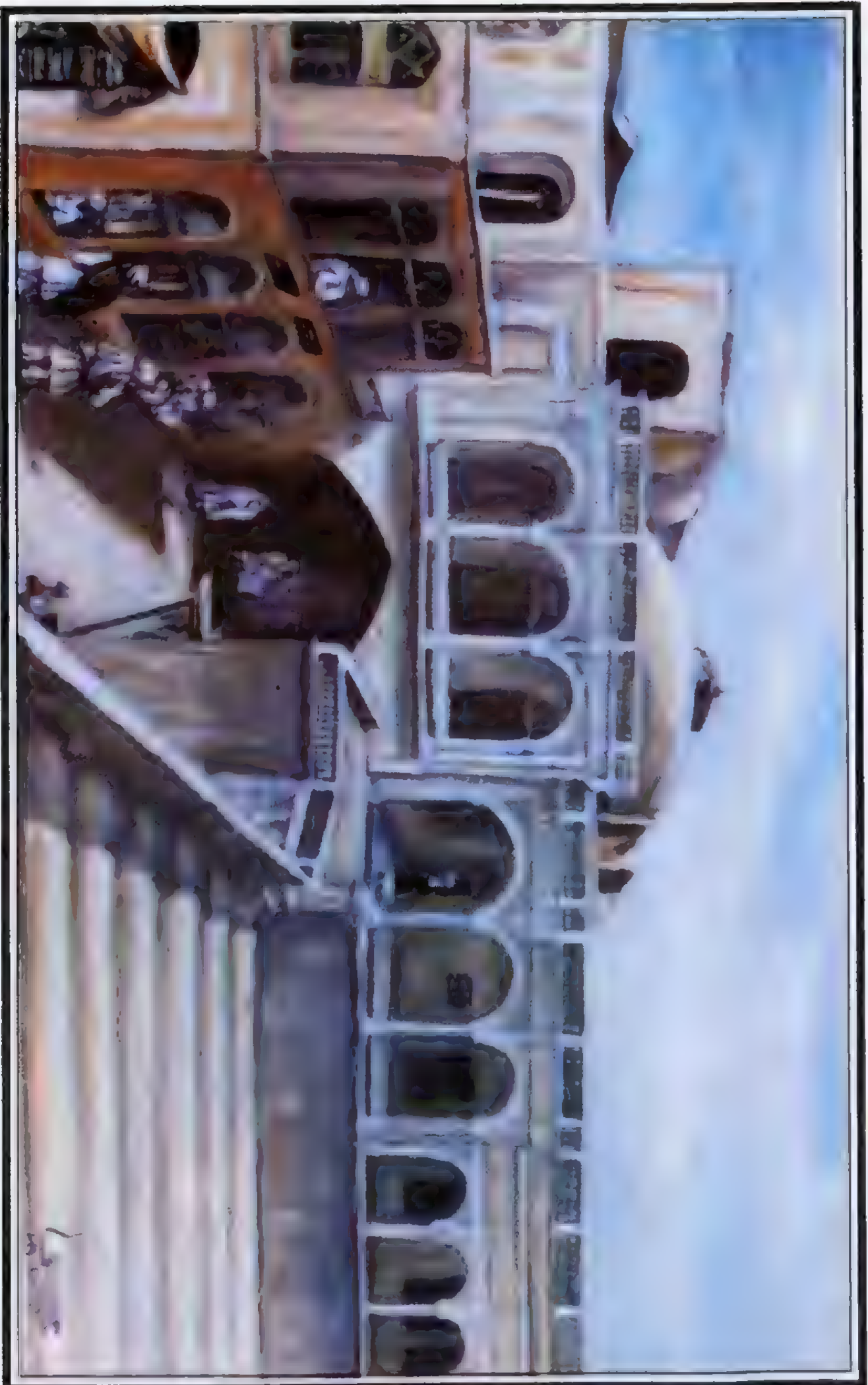
دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال

دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال

دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال

دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال

دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال چې دوهيمه کال

احمد شاهي چارسو

چارسو :

د احمدشاهي کندهار مرکز د چارسو چوک دی چې د ښار
 څلور مشهور بازارونه (کابل بازار - شاه بازار - هرات بازار - ښکاپر
 بازار) يې سره وصل کړي دي. په لومړي سر کې د چارسو چوک
 پوښل سوئ و او ما له خپلو مشرانو څخه اورېدلي دي چې د چارسو
 پر سر د کوټوالی دفتر و (کوټوالی د امنیه قوماندانۍ په شان یوه
 پوليسي اداره وه چې د ښار امنیت يې ساته) د چارسو د غولي
 پراخوالی دیرش گزه په دیرش گزه کې دی، گومبته يې د یوه
 هندي معمار له خوا ډیزاین سوې وه. تاریخ سلطانی په دې باب
 یوه کیسه بیانوي او لیکي : "کله چې د گومبتي پایې (ستني) بشپړي
 سوې، نوموړی معمار نیشاپور ته وتښتېدی احمدشاه بابا غوښتل چې
 د ښار د جوړېدو چاري ډیري چټکي پر مخ ولاړي سي ځکه يې
 نورو معمارانو ته د چارسو پوښلو امر وکړ مگر معمارانو ځانونه کښل
 او په دې ترڅ کې شپږ میاشتي کار وځنډېدی په پای کې اصلي
 معمار له نیشاپوره راستون سو، کله چې د تیښتي علت ځیني وپوښتل
 سو ویې ویل : د داسي لويي گومبتي پایې باید سي وچي سي
 چې تر پوښلو وروسته يې د کښېنستلو احتمال بيخي له منځه ولاړ
 سي ما چې د اعلیحضرت تلوار ته کتل له امره مي غاړه نسوای
 غږولای، مجبور وم گومبته به می پوښلای چې دې کار زما له
 بدنامۍ او د تعمیر له وړانۍ پرته بله نتیجه نه درلوده، ځکه نو
 وتښتېدم. اوس چې پایې د کښېنستلو له خطره وژغورل سوې، بیرته
 راغلم او کار ته دوام ورکوم. وایي چې پاچا يې عذر ومانه او انعام
 يې لا هم ورکړ.

د چارسو چوک د پخواني شکل یو شاهد (حاجي عبدالمجید
 هوتک) خپل مشاهدات ماته د یو لیک په ترڅ کې داسي
 لیکلي دي :

چارسو يوه لو گومبته وه، چي پوښن يې بايد يوه حيرانوونکې کارنامه وبلل سي. دومره لو گومبته چي په جگواله کي د اوسنيو څلور منزله تعميراتو سره برابره وه بې له سيخ و گاډره په پخو خښتو پوښل په رشتيا سره هم يوه لويه کارنامه ده چي د احمدشاهي عصر له ښيکنو څخه گڼل کيږي. دننه په چارسو کي شمالي او غربي خواته پيره دارخانه وه چي (ميرشوانان) * پکښي اوسېدل. جنوب او شرق ته يې درې منزله (تيمچه) ** وه چي بزازانو پکښي دوکانونه درلودل او دغه راز يې پر دوو نورو کونجانو د بزازی لوی دوکانونه وو. د هر بازار په خوله کي چي د گومبتي پایې وې، پر يوه طرف او بل طرف د زرگرانو يا خورده فروشانو شپږ شپږ دوکانونه واقع وو. د شاه بازار پر خوا تر پوښلي چارسو پوري تنگ بازار و چي يوي خوا ته يې قنادان او بلي ته صدري پلورونکي او الغندان وو د گومبتي پر سر کوټوالي وه چي د کوټوال د ناستی سالون او د ميرزايانو دفتر او تحويلخاني او دغه راز د کوټوالی د ميرشانانو کوټې او د استوگني ځايونه پکښې وو. د گومبتي پر سر به نغاري هم پرته وې چي د روژې په مياشت کي به يې د پيشملي د اعلان يا نورو اعلانو لپاره ډنگولې چي وروسته د دې نغارو پر ځای باجه خانه وهل کېده. *** چارسو او د هغه ټول ملحقات د وزير محمدگل خان مومند په وخت کي (۱۳۱۲ ش) د ده په امر د بازار

* _ ميرشو (ميرشب) يوه نظامي رتبه وه چي وظيفه يې د بازار او کوڅو امنيت ساتل و. ميرشېگر د ښار گوټوال ته وايي. (غياث اللغات)

** _ "تيم" په لغت کي لوی تجارتي سرای ته وايي (افغان قاموس) تيمچه يې اسم تصغير دی يعني کوچنی تجارتي سرای.

*** _ د باجه خانې په واسطه د پيشملي د اعلان عنعنه تر تيرو ديرشو پنځه ديرشو کالو پوري لا موجوده وه زما په یاد ده. بايد ووايم چي کندهاريان باجې (Harmonica) ته باجه خانه وايي، نه پوهېږم چي ولي؟

پوښلی چار سود کابل بازار مدخل

د خولو د تنگوالي په نسبت ونړول سول. دا چوک چي زما (م. هوتک) په یاد دی، په همدې اوسني شکل و. د چوک پر جنوب شرقي، شمال شرقي، او جنوب غربي راسته کي د بزازانو دوکانونه او په شمال غربي راسته کي د قنادانو دوکانونه دي. هره راسته درې غټ دوکانونه لري. د چوک شمالي خواته شاه بازار، جنوبي لور ته يې بنکاپر بازار، شرق ته يې کابل بازار او غربي پلو ته يې هرات بازار واقع دی. په دې څلورو بازارو کي د کابل بازار او هرات بازار اوږدوالي تقريباً سره يو شان دی، شاه بازار تر ټولو لنډ او بنکاپر بازار تر ټولو اوږد بازار دی.

کابل بازار:

دا بازار له چارسو څخه مخ پر شرق غزېدلئ دی. په شروع کي يې شمالي خوا ته د لږانو * دوکانونه واقع دي چي د بازار د اوږدوالي تقريباً دريمه برخه يې نيولې ده. د دې دوکانو په پای کي د (راجا) په نامه يو تجارتي سرای واقع دی چي يو کوچنی تجارتي مرکز او د سوداگرو تجارتخاني پکښې دي. د لږانو د دوکانو په منځ کي د پوښلي چارسو خوله را خلاصه ده د راجا تر سرای وروسته د باميزو تر کوڅې پوري متفرق دوکانونه دي د باميزو کوڅې يوه خوله د کابل بازار د شمالي راستې په منځ کي د قاضي غلام کوڅې پر مخامخ راوتلې ده په دې کوڅه کي د پاتاو پر شمالي څنډه د کابل بازار حمام واقع دی. د باميزو تر کوڅې وروسته د بوټ سازانو دوکانونه وو خو کله چي دا صنعت د له منځه تلو په حال کي سو، دوکانونه يې د بېلابيلو دندو خلکو واخيستل اوس په

* لږ هغه چاته ويل کيږي چي کمبلي، سطرنجی، جوالونه، تلتکان او نيالی خرخوي لغوي معنا يې (کهنه فروش) ده. (ظفر اللغات، لس زره پښتو لغتونه)

دې بازار کي د بوبت سازۍ يو دوکان لا هم نسته* د کابل بازار د شمالي راستې په پای کي د کابل دروازي چوک ته څرمه د څارندويانو (پوليسو) برج واقع و. دا برج د دوکانو پر سر (دوهم منزل) موقعيت درلود، په پخو خستو جوړ سوئ و چي له روسانو سره د جهاد په کلونو کي کنډواله سو** د احمدشاهي کندهار کلا د همدې برج غربي خواته واقع ده. کلا ته څرمه کوڅه کلا فصیل نومېږي چي په حقيقت کي د زړې کلا د فصیل برخه وه.

له چارسو څخه د کابل بازار جنوبي راسته (مخ پر شرق) په يو تجارتي مارکيټ پيل کېږي چي نوم يې (د حاجي عبدالرحيم سراي) دی. د دغې برخي زياتره دوکانونه بزازان دي.

د حاجي عبدالرحيم د سراي شرقي دېوال د يحيی خان*** په کوڅه کي واقع دی دغه کوڅه د کابل بازار په جنوبي راسته کي لومړۍ کوڅه او پوښلي چارسو ته مخامخ پرته ده.

* په کندهار کي د بوبت جوړولو لاسي صنعت ډېر ښه رونق درلود. ډېر ماهر بوبت سازان مو درلودل د کندهار يو مشهور بوبت ساز حاجي غلام فاروق نومېدی چي په امني عصر کي يې اعليحضرت امان الله خان ته هم موزې جوړولې. حاجي غلام فاروق د پښتو او فارسي ژبو ښه شاعر و. د پښتو اشعارو مجموعه يې چاپ سوې هم ده. د بوبت سازانو دوکانونه وروسته هرات دروازي ته نقل سول خو د ليلامي بوتونو په تجارت سره دا صنعت ورو ورو له منځه ولاړ. افغاني مهاجرينو دا صنعت په کوټه بلوچستان کي بيرته ژوندی کړی دی.

** د برج وداني د حاجي غلام محمد پوپلزي ملکيت و. حاجي صاحب د کندهار يو معمر سپين ږيري او د مرحوم حاجي عطا محمد خان زوی دی اوس په کراچي کي اوسي عمر يې اتيا کالو ته رسيږي. د حاجي عطا محمد خان کورنۍ د کندهار په دوهمه ناحیه کي اوسېدله. مسجد او کورونه يې اوس هم ولاړ دي.

*** يحيی خان پوپلزي د امير دوست محمد خان د عصر له مشاهيرو څخه دی او د دې کوڅې زياتره اوسېدونکي د نوموړي يحيی خان او د خانخانان سپهسالار سردار جانخان پوپلزي اولاده ده. د يحيی خان زوی تاج محمد خان د ميوند په تاريخي غزا کي برخه اخيستی وه.

د يحيی خان له کوڅې څخه د زرگرانو دوکانونه شروع کيږي او تر کچارۍ * پوري رسېږي د کچارۍ په ودانۍ کې د قادري درملتون په نامه يوه دواخانه جوړه سوې ده دا درملتون په کندهار کې لومړنی عصري درملتون دی چې تقريباً څلوېښت کاله وړاندې جوړ سوې او څښتن يې حاجي عبدالحی قادري ** و.

د دې درملتون څنگ ته په دې وروستيو وختو کې دوه نور درملتونونه چې يو يې د کندهار په يوه پخواني ډاکټر عبدالعزيز اړه درلوده، خو پخوا دا برخه د يوناني طبيبانو دوکانونه وو چې ټول هندوان وو.

* _ کچارۍ يا کچرۍ هغه ځای ته وايي چې دعوي پکښې فيصله کيږي (ظفر اللغات) رحمان بابا وايي :

د وصال دلالان کوم طرف ته غواړم
چې بندي شوم د هجران په کچرۍ

د کابل بازار پر همدې ځای پخوا د (فيصله منازعات) په نامه د تجارتي محکمې دفتر واقع و ځکه نو خلک دغه ځای ته کچارۍ وايي. ځوان نسل له دغه نامه سره اشنا نه دی خو سپين پيري يې اوس هم په دغه نامه بولي. وروسته په دغه ځای کې د کندهار گمرک جوړ سو، ورپسې د (افغان مطبعې) په نامه لومړنۍ شخصي مطبعه پکښې تاسيس سوه. دا مطبعه د کندهار د يوه ملي سوداگر حاجي عبدالشکور خان کاکړ په شخصي پانگه جوړه سوې وه.

** _ حاجي عبدالحی هوتک قادري او ورور يې حاجي عبدالقاهر قادري دوه مشور سوداگر وو په تېره بيا حاجي عبدالحی ډېر خيراندیش او خير رسان سړی و پر بهوزلو او غريبانو يې همېشنى پېرزوينه درلوده. له کندهاره تر کابله يې پر هر رباط باندي د اوبو څاهان وکينل، سلواغې يې پر وڅړولې چې مسافرو به تنده پر ماتوله. د دې صدقه جاريه اثر له روسانو سره د جهاد په کلونو کې ډېر زيات و ځکه زموږ د تندي چولاوه مجاهدين به پر همدې څاهانو اوبېدل او خير به حاجي صاحب مرحوم ته رسېدئ. د کابل _ کندهار تر منځ لومړنی منظم او عصری ترانسپورت د ده له خوا جوړ سو، حج ته د لومړي ځل لپاره د ده له خوا زميني کاروان ولاړ. حاجي عبدالحی قادري په څو کاله وړاندې د حج د فريضې اداکولو پر وخت وفات سو او په جنت باقيه کې ښخ دی. خداى دې وبخښي.

مشهور طبیبان یې بیربل او پلار یې کشن چند، ټیک چند او پلار یې راجکور، دیوان رتو، دیوان بونا، دیوان چندا او نور وو (وایي چي دیوان چندا د عربی ژبي عالم هم و او په اسلامي علومو کي یې مطالعه درلودل). *

د طبیبانو د دوکانو پای یو بل تجارتي مارکیټ ته رسیدلی و چي د سپنسیو کار پکښي کېدی د سرای متصل کوڅه د قاضي غلام کوڅه نومېږي.

دا کوڅه اصلاً د پوپلزو کوڅه وه چي د قاضي غلام محمد د اوسېدلو په خاطر د ده په ناه مشهوره سوه محلی خلکو دا کوڅه (نایب دهنه) بلله، له نایب څخه مقصد نایب گل محمد خان دی چي د اسلام خان زوی د محراب خان لمسی او د سهراب خان کړوسی په قوم پوپلزی په پوپلزو کي منگل زی قلندرزی بادوزی و (۱۹) او د شاه محمود سدوزي په پاچهي کي د کندهار نایب الحکومه و.

د نایب گل محمد خان کورنۍ متاخر کسان حاجي محمد انور او حاجي امین الله دوه وروڼه وو چي د همدې کوڅې په پای کي چي (شنه مامته) ورته وایي، اوسېدل. د حاجي محمد انور زامن اوس په نیویارک کي اوسي مشر زوی یې محمدنور نومېږي او په (تورجان) مشهور دی.

* _ د کندهار له مشهورو مسلمانانو طبیبانو څخه محمود اخندزاده ، احمدجان طبیب، عبدالاحد اخندزاده داوی (د ارواښاد عبدالهادی خان داوي پلار)، ملا عبدالخالق طبیب (د عبدالاحد اخندزاده "غریبک" پلار)، ملا عبدالطیف تره کی د کابل بازار، نورمحمد طبیب د ښکار بازار، ملا محمد عثمان اخند د شاه بازار، مولوی طبیب د کابل دروازي او نور .

له قاضي غلام کوڅي * وروسته (مخ پر شرق) د حلوايانو دوکانونه وو چي دوکانداران يې هندوان وو. زما چي په ياد دي پخوا په کندهار کي شيدې اکثراً حلوايانو خرڅولې که څه هم د گاودارانو په نامه يوه کوڅه هم سته چي د ښار په دوهمه ناحيه کي ده او دغه راز د ښار په بېلابيلو کوڅو کي هم گاوداران وو لکه حاجي مجيد گاودار (د ساگزو د کوڅي)، غفار گودار (د کابل دروازي)، پير گاودار (د الکوزو د کوڅي) او نور، خو د شيدو خرڅوونکي به زياتره حلوايان وو او شيدې به د مالجات اوسېدونکو ورته راوړلې.

د حلوايانو تر دوکانو وروسته د زرگرانو څو دوکانونه وو چي د سپينو زرو کار يې کاوه (د کندهار د زرگري صنعت د اهل تشيع په لاس کي دئ) د کابل بازار په همدې برخه کي د بازار په شمالي او جنوبي راسته کي د هندوانو کورونه واقع وو (د کندهار د هندوانو کورونه عموماً په بازارو يا بازار ته نژدې د کوڅو په خولو کي وي، علت يې امنيتي ملحوظات دي) تر دې کورونو وروسته متفرق دوکانونه راځي او ورپسې د ملا گلداد

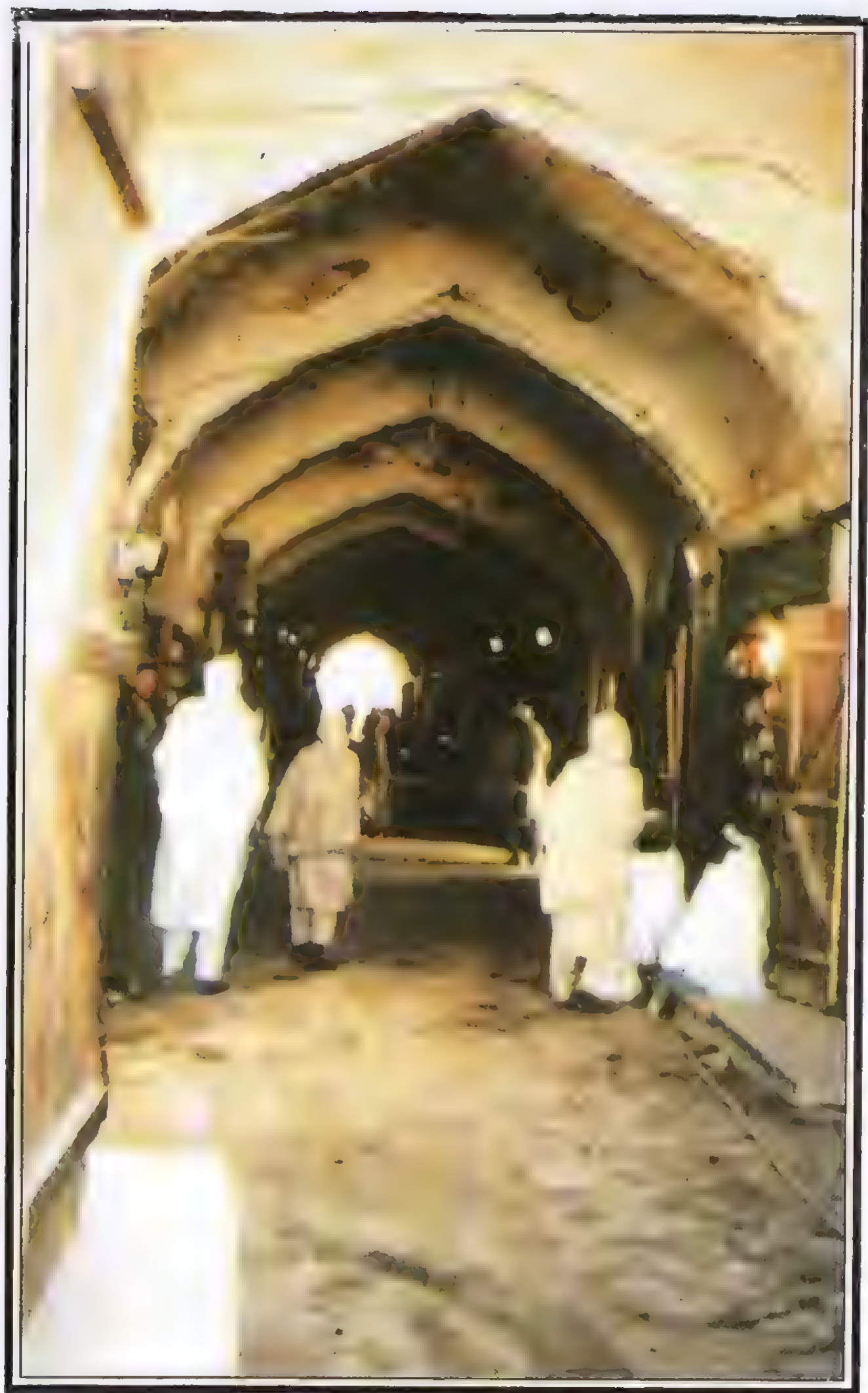
* _ قاضي غلام محمد هوتک د سردار کهندل خان په واکمنۍ کي د کندهار مشهور عالم او قاضي و. تنزيه الخلفاء عن مطا عن الاعداء يې يو مهم اثر دئ چي په ۱۲۶۴ ق کي يې د ربيع الثاني پر اوومه د پکشنې په ورځ بشپړ کړئ دئ. (د دې اثر يوه نسخه چي د ښاغلي محمد حليم سليمي په کتابخانه اړه لري، ما ليدلې ده د مرحوم علامه حبيبي يادښت پر سته) د قاضي غلام زوی عبدالاحد اخوندزاده نومېدئ او سيد جمال الدين چي په ۱۲۸۳ ق کال کندهار ته راغلی و، له دغه عبدالاحد اخوندزاده سره يې کتلي وه (وگورئ: اسناد و مدارک چاپ نشده درباره سيد جمال الدين ۸ مخ) د دې کورنۍ متاخر سړی لالکو نومېدئ چي د همدې کوڅي په خوله کي به ناست و د ميرگۍ په ناروغي اخته کسان او نور ناروغان به يې اوده کول، ما ليدلی و.

کوڅه ده * او تر هغې وروسته یو تجارتي سرای چي په (کواري) مشهور دی او تر هغه وروسته کلافصیل واقع دی د کابل بازار جنوبي راستې هم تر پای ته رسېدو دمخه یو برج درلود چي د احمدشاهي کلا د دغه برج غربي څنډي ته پرته وه او کوڅه یې کلا فصیل نومېږي. د کابل بازار شمالي کلا فصیل د برو درانو شاه برج ته او جنوبي کلا فصیل یې د کاکړو شاه برج ته رسيږي. د احمدشاهي ښار د کابل دروازه د همدې دوو کلافصیلونو تر منځ واقع وه چي تر سکوي عصر پوري (۱۳۰۸ ش) لا ودانه وه.

د کابل بازار د جنوبي راستې په پای کي یوه نری لار مخ پر جنوب شوه سوې وه چي په سر کي یې د سلمانیانو څو دوکانونه وو او په پای کي یې یو کارېز او مسجد و. دا مسجد د صوفیانو مسجد نومېدی او امامت یې د مرحوم عبدالخالق اخندزاده کاکړ پر غاړه و. پر کارېز باندي د اوداسه گودرونه او د غسل لپاره ځایونه د نوموړي عبدالخالق اخندزاده د پلار ملا عبدالباقي اخند ** په لاس

* _ ملا گلداد اخوند په قوم کاکړ او د کندهار لوی عالم و چي د همدې کوڅې په مسجد کي یې د تدریس حلقه فعاله وه او د مسجد امامت یې هم کاوه ځکه نو دا کوڅه چي اصلاً د پوپلزو کوڅه وه د ده په نامه مشهوره سوه. د ملا گلداد اخوند زیارت د شاه ویالې پر غاړه د ملا احمد اخوند زیارت ته نژدې په هغه کوڅه کي واقع دی چي د محمود طرزی د اوسنۍ ښوونځي غرب ته پرته ده د کلا کوڅه د کندهار عمومي هدیرې ته وتلې ده. د ملا گلداد اخوند د لور اولاده په همدې کوڅه کي اوسېدله چي متاخر سړی یې حاجي نظر جان بوټ ساز و.

** _ ملا عبدالباقي اخوند د کندهار یو مشهور عالم، مصلح او پرهېزگار سړی و په قوم کاکړ او (افغان) تخلص یې کاوه. ملا عبدالباقي اخوند د ساکزی محمد رسول (رح) مشهور په (صوفي صاحب) له پیروانو څخه و. د تهذیب الواجبات لتخريب العادات په نامه یې په پښتو نظم یو کتاب کښلی و چي د ناوړه عادتونو، بدعتونو، او بې لاریو پر ضد یې ډېر اشعار پکښي ویلي دي. دا کتاب دوه واره چاپ سوې دی او په سراج الاخبار کي له همدې کتابه ځيني شعرونه هم انتخاب سوې او خپره سوي دي. ملا صاحب د ۱۳۴۴ ق کال د رجب د میاشتي په دوولسمه (۶ دلو ۱۳۰۴ ش) وفات سوې او د کندهار په عمومي هدیره کي ښخ دی.

پونبلی چارسو

موی مبارک (د کهنډل خان جامع)

د کهنډل خان جامع

جوړ سوي وو. دغه راز د همدې راستې په نيمايي کي د زرگرانو د دوکانو مخ ته پخوا يو څا کيندل سوئ و چي تل به د يخو اوبو کتوري پر پراته وو يو مسئول شخص يې درلود چي کتوري به يې ډکول، دا راز څاهان په هر بازار کي کيندل سوي وو او (يخ څاه) به يې باله، کابل بازار د نورو بازارو په شان د سرک پر دواړو څنډو لښتي درلودل چي اوبه به پکښي بهېدلې له اوبو څخه د سرک د اوپاشۍ لپاره کار اخيستل کېدئ مگر په حقيقت کي يې د ښار د بدرفت اوبه له ښاره ايستلې. دا لښتي له پخو خښتو جوړ سوي وو او ځای ځای يې حوضچې هم درلودې.

پوښلي چارسو :

څنگه چي د دې بازار سر پوښلي دي ځکه نو د پوښلي چارسو، پوښلي بازار يا نوي چارسو په نامه يادېږي. دا بازار د پخواني ښار يوازنی ودانه نخښه ده چي پر هماغه خپل حال پاته ده. البته نور بازارونه هم د احمدشاهي ښار بقايا دي خو له تعميراتي لحاظه پکښي بدلون راغلی دی. د نوي چارسو له نامه څخه معلومېږي چي دا بازار د احمدشاهي عصر وروسته ودان سوئ دی او حقيقت هم دا دی چي دغه بازار د کهنډل خاني واکمنۍ له ودانيو څخه دی.* د پوښلي چارسو يوه خوله په کابل بازار او

* _ کهنډل خان (۱۲۰۸ - ۱۲۷۱ ق) د امير دوست محمد خان ميريزی ورور او د سردار پاينده خان بارکزی زوی و. کهنډل خان او وروڼه يې (پردل خان، رحمدل خان، مهردل خان، شيردل خان) له يوې مور څخه وو او د (کندهاري وروڼو) په نامه يادېدل مور يې هوتکه وه. کهنډل خان دوه واره پر کندهار حکمراني کړېده چي لومړۍ دوره يې له ۱۲۴۵ ق څخه تر ۱۲۵۴ ق پوري وه. دا دوره يې د انگریزانو په راتگ سره پای ته ورسېده. دوهم وار واکمني يې له ۱۲۵۸ ق څخه تر د ده تر مرگه پوري (۱۲۷۱ ق) دوام وکړ. د واکمنۍ دواړه دورې يې په قمری حساب ۲۱ کاله و درې مياشتي کيږي. (۲۱)

بله يې په شاه بازار کي ده. د بازار شکل د قايمي زاويې د دوو ضلعو په شان دی په شمالي - جنوبي ضلع کي يې بوټ خرڅوونکي او شرقي - غربي ضلع کي يې سمساران * دوکانونه لري. د بوټ خرڅوونکو د دوکانو په منځ کي د (دنگانو) په نامه يو سراي وشمه ځای دی چي نکرېڅي پکښې جوړېږي. د بازار غرب او جنوب ته د کهندل خان جامع (موی مبارک) موقعيت لري. د دغه بازار دوکانونه پخوا د جامع وقف وو اوس منفردو کسانو رانيولي دي. د کهندل خان جامع د کندهار ښار ډېره لويه جامع ده په دې جامع کي موی مبارک هم سته او خلک يې زيارت کوي د جامع په منځ کي د پاتاو په نامه لويه واله تېره سوې ده چي پخوا يې پر دواړو غاړو د اوداسه له پاره په پخو خښتو زینې جوړې سوي وې خو اوس يې پاتاو پوښلی او د مسجد په صحن يې گډ کړی دی. د دې جامع وروستی خطیب نورالحق اخندزاده نومېدی د روسانو د تيري په کلونو کي به کله يو چا کله بل چا امامت کاوه ** د پوښلي چارسو د دواړو بازارو په تقاطع کي د باميزو کوڅې دوې خولې را خلاصې دي چي په يوه کي يې د خولې گنډونکو څو دوکانونه سته.

شاه بازار :

شاه بازار د چارسوله چوک څخه مخ پر شمال پروت دی چي پای يې د ولايت ودانۍ (ارگ) ته رسېږي د شاه بازار

* _ د سمسارانو په دوکانو کي خامکي توکران، گلابتونې خولۍ، رخچينې، چادري، واسکټونه خرڅېږي. سمسار عربي کلمه ده (د دلال په معنا). د عربو په عرف کي سمسار هغه چاته ويل کيږي چي مختلف جنسونه خرڅوي (غياث اللغات)

** _ نورالحق اخندزاده د عبدالحق اخندزاده ورور او په قوم هوتک و. اوس چي دا کرښي ليکم (۱۳۷۲ ش) د جامع د امامت چاري د عبدالحق اخندزاده د زوی محمد حق اخندزاده پر غاړه دي.

لویدیځه راسته له چارسو څخه بیا پوښلي چارسو تر خولې پوري د قنادانو دوکانونه دي. (قنادي د کندهار د اهل تشیع په لاس کي ده) ورپسې د عطا جان او غلام یحیی خان تجارتي سرایونه واقع دي * او تر هغه وروسته د نخودوالاوو دوکانونه شروع کيږي په دې دوکانو کي نخود، جلبغوزي او پستې پخېدلې او په عمده توګه به یې خرڅول. د نخودوالاوو د دوکانو په منځ کي څو کاله دمخه د (انوري مارکیت) په نامه یو تجارتي سرای په دوه پوړه کي په پاڅه ډول جوړ سو چي څښتن یې د کندهار مشهور سوداګر حاجي انور و. د شاه بازار د غربي راستې په منځ کي د سدوزو کوڅه واقع ده په دې کوڅه کي د اعلیحضرت احمدشاه بابا کور سته چي اوس هم ولاړ دی (جوزا - ۱۳۷۲ ش) او د سدوزو د یوې مخوري کورنۍ په لاس کي دی چي د لوی ټولواک احفاد دي ** دا کور ستر تاریخي اهمیت لري او که افغانان په تیره بیا کندهاریان سنجش ولري باید له نږدو یې وژغوري. د سدوزو په کوڅه کي دننه دواړو خواوو ته دوکانونه سته چي نکړیځي، د کټوي دارو او نور مساله باب خرڅوي د کوڅې په پای کي د ماهي والاوو دوکانونه وو. په

* - ارواښاد عطا جان او ارواښاد غلام یحیی خان د ارواښاد موسی خان توخي مشران وروڼه وو. دا کورنۍ د کندهار مشهور سوداګر او خیر رسان مخور وو چي په هیواد کي یې د صنایعو په ایجاد کي پوره ونډه اخیستې ده. د اورلګیت جوړولو او یخي فابریکې یې تاسیس کړي او په کندهار کي یې ډېر تعمیرونه، تجارتي سرایونه، تفریحي ځایونه او مسجدونه اباد کړي دي. د عطا جان سرای د روسانو په لاس وسوځېد ځکه یې اوس "سرای سوخته" بولي.

** - د اعلیحضرت احمدشاه بابا اولاده اوس هم د سدوزو په کوڅه کي د لوی ټولواک په کور کي اوسي خو له بده مرغه دا تاریخي کور د کورنیو ویشونو په لړ کي پر څو برخو ویشل سوئ دی. ډاکټر محمد گل رومان چي اوس په کاناډا (اونټاریو) کي اوسي، د دغې کورنۍ له غړو څخه دی.

وروستيو کلونو کي د دې کوڅې په جنوبي خوا کي درې څلور تجارتي مارکيتونه جوړ سول او د روسي تجاوز په وخت کي د ټول کندهار تجارتي مرکز همدغه څو سرايونه وو ځکه له بازاره گوښه وو.

بازارونه به هر گړی د جگړې په ډگر بدلېدل ځکه خلکو خپله ورځنۍ راکړه ورکړه په همدې مارکيتو کي کوله. د شاه بازار په غربي راس ته کي د سدوزو کوڅې شمال ته د لوی احمدشاه نانا مسجد جامع ودانه ده چي کندهاريان (شاه جامع)* ورته وايي. نه دې ځايه تر ارگ پوري د غوړی والاوو دوکانونه دي او په منځ کي يې يوه منډی ده چي غوړي، وريجي او نوري غلې دانې پکښي خرڅيږي. دا منډی يې د (غوړو گنج) باله - ورپسې يوه لويه کوڅه ده چي په سر کي يې پخوا د مسگرانو دوکانونه وو. تر کوڅې وروسته د کتابفروشانو او صحافانو دوکانونه شروع کېدل او د ارگ تر چوک رسېدل.

د شاه بازار شرقي راس ته د چارسو له چوک څخه په يو کوچني سراي شروع کېدل چي (تيمچه)** يې بلله ورپسې (مخ پر شمال) کوچني کوچني دوکانونه دي چي شاته يې د کهنډل خان جامع (موی مبارک) ده په دې دوکانو کي (عطريات، وريښم، سومه، بربر،

* - د دې جامع د خطابت چارې د عبدالله اخوندزاده چي په خطيب اخوندزاده مشهور و، پر غاړه وې. نوموړی د ملا اسماعيل الکوزي په اولاده کي د احمدجان اخوندزاده زوی و. ارواښاد خطيب اخوندزاده جگ، سپين پوستي نوراني سړی و، تکه سپينه ږيره يې وه، د وعظ او خطابي په وخت کي به يې خلک ژړول او پخپله به يې هم ژړل. له معارف سره همکار و. د ثور تر فاجعي وروسته د نامعلومو کسانو له خوا پخپل مسجد کي د مابښام د لمانځه ادا کولو پر وخت شهيد سو (جنت فردوس دې نصيب سي). خطيب اخوندزاده د عيدگاه خطيب هم و او د ملا فرح الدين اخوند په کوڅه کي يې د خپلي کورنۍ د مسجد امامت هم کاوه.

** - وگورئ د (۲۱) مخ دوهمه حاشيه.

خِرَقہ شریفہ

خرقہ شریف اود احمد شاہ بابا مزار

مری، خالونه ... خرڅېدل چي د (الغېندانو) په نامه يادېږي دا دوکانونه د پوښلي چارسو خولې ته رسېدل له پوښلي چارسو وروسته د ساعت پلورونکو، د بوټ پلورونکو او فېشن فروشانو دوکانونه وو چي د باميزو تر کوڅې رسېدل. دا کوڅه د سدوزو کوڅې ته مخامخ پرته ده له باميزو کوڅې څخه تر برو بازار پوري متنوع دوکانونه وو چي په منځ کي يې د فتح خان کوڅه واقع ده* په دې کوڅه کي زياتره بارکزی اوسېدل.

برو بازار د شاه بازار په پای کي د شاه جامع پر مخامخ (مخ پر شرق) غزېدلې دى چي وروسته به پر ورځېرم. له برو بازاره بيا تر ارگ پوري د مسگرانو دوکانونه دي چي دا صنعت هم د کندهار د پارسيوانانو (اهل تشيع) په لاس کي دى. تر مسگرانو وروسته د برو بازار بله خوله راوتلې ده ورپسې د ارگ چوک دى.

په شاه بازار کي د کندهار مشهور کبابي د سدوزو کوڅې ته نژدې دوکان کاوه د ده د کباب خوند او بوی اوس هم زما سره د يوې خاطرې په توگه پاته دى.

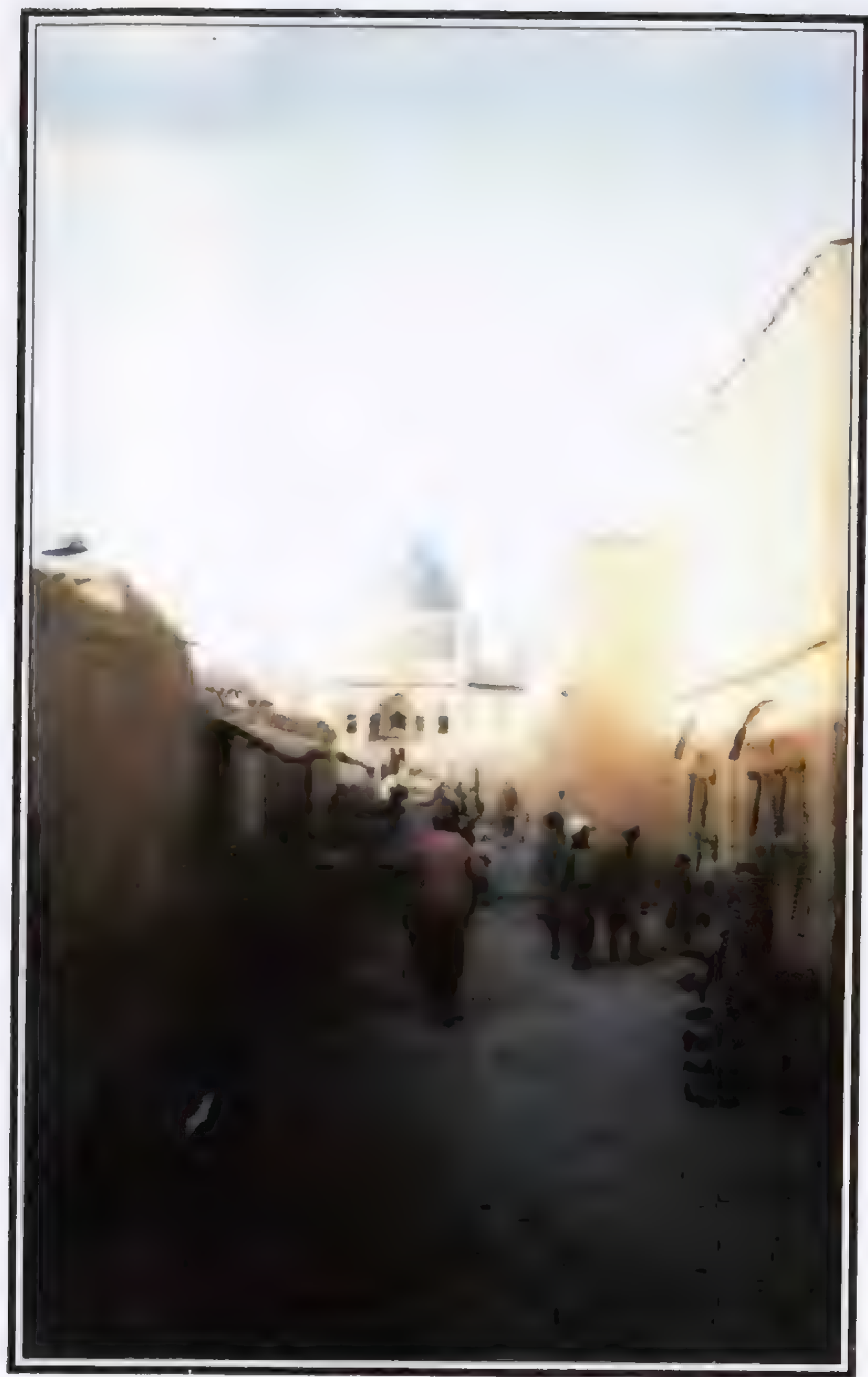

* - فتح خان په قوم اخکزی او د دغي کوڅې اوسېدونکی و ځکه نو دا کوڅه د ده په نامه و نومول سوه. لوی سرای يې اوس هم ولاړ دى او د ده کورنۍ پکښي اوسي.

ارگ :

د ارگ په نامه يوه کلا د احمدشاهي کندهار شمال ته پرته وه چي د نونسمي ميلادي پېړۍ تر پایه پوري لا په هماغه لومړني شکل ولاړه وه. خو د ارگ اوسنۍ ودانۍ د سراجي عصر له ودانيو څخه ده چي د سراج الملّه والدين امير حبيب الله (۱۹۰۱ - ۱۹۱۹ ع) په حکم د سردار محمد عثمان خان والي* په وخت کي جوړه سوې ده. پخوا په دې ودانۍ کي د ولايت پر مقام سربيره د کندهار زياتره دولتي ادارې واقع وې. د ودانۍ شمالي او جنوبي لور ته تعمیرونه جوړ سوي چي په منځ کي يې لوي غولۍ دي او د ناجو غتي درختي، د گلانو باغچې او د اوبو کوچنۍ ډنډ (حوض) پکښې دي د ودانۍ شمال ته په يوه اوږده برنډه کي د ولايت مقام د مکلفيت اداره او نور دفترونه دي. پخوا د معارف مدیریت او مستوفيت هم دلته وو چي اوس د کندهار نوي ښار ته نقل سوي دي. د دې ودانۍ شرقي خواته يو بل کوچنی تعمير سته چي يو وخت مدیریت خارجه و، وايي چي څه موده روغتون و. د ولايت د تعمير لويديځي خواته يو سرک شمالاً او جنوباً غزبدلی دی. د سرک پر غربي څنډه (د ارگ چوک ته متصل) يوه بله ودانۍ پرته ده چي پخوا د مستوفيت او مخابراتو دفتر و، وروسته د عینو په نامه د نجونو لیسې سوه. د عینو لیسې شمالي خواته د

* _ سردار محمد عثمان خان د سردار محمد عمر خان زوی او د سردار محمد عظیم خان (د کشمير والي) لمسی و چي په ۱۹۰۴ ع کال د کندهار نائب الکومه سو. په ۱۹۱۲ ع کال (۱۳۳۱ ق د شوال په ۱۹ د یکشنبې په ورځ) خلکو بلوا پر وکړه قاضي او د هغه زوی يې ووژل او په همدې ورځ سردار محمد عثمان خان له نائب الحکومگۍ څخه موقوف سو. وايي چي نوموړي به تل په سره رنگ امضاء کوله په دې خاطر په (سرخ دستخط نائب) مشهور و. زوی يې سردار غلام فاروق خان هم د کندهار نائب الحکومگي کړې ده.

د احمد شاه بابا مزار د توپخانې بازار د چوک لخوا

خرقې مبارکي زیارت او د لوی احمد شاه بابا مزار واقع دی* د دې لیسې غربي خواته پخوا (محمدیه مدرسه) وه چې په ۱۳۳۸ ش کال د حکومت له خوا وتړل سوه.

د ارگ چوک شرقي لور ته د ښاروالۍ تعمیر پروت دی. د ارگ چوک دوه درې چمنونه او دوې درې د صبر جگي ونې لري. د چوک جنوب ته د دوکانو دوې راستې دي یوه یې د شاه بازار د شمالي خولې شرق ته او بله غرب ته. د شرقي راستې دوکانونه د سراجانو** دي (دوی د اسانو زینونه، قیضې، د کارتوسو کتارونه، د توپک او تفنگچو پوښونه... جوړوي کاسبان یې اکثرأ پارسیوانان دي) د غربي راستې دوکانونه د بایسکل سازانو دي ورپسې د صحافانو او کتابفروشانو دوکانونه واقع دي*** چې ډېره برخه یې د ارگ شرقي خواته دي د ارگ چوک له جنوب غربي کونج څخه د توپخانې بازار شروع کیږي. وایي چې د ارگ چوک پخوا د خپلواکۍ د جشن د نمائندو ځای و. د صحافانو او بایسکل سازانو په راسته کې پخوا د عکاسانو څو دوکانونه وو. د کندهار ډېر پخواني عکاس (سید عکاس) په همدې ځای کې دوکان درلود. د جامو طرز یې د ترکیې خلکو ته ورته و. د کندهار د اوسېدونکو او حکومتي مامورینو منحصر بفرد عکسونه یې د دوکان پر دېوال ځوړند کړي وو. نور عکاسان هندوان وو چې وروسته یې دوکانونه هرات دروازې ته نقل کړل. د ارگ عکاسانو فوري عکسونه اخیستل.

* دغه سیمه چې اوس د احمد شاه بابا مزار پکښې دی په احمد شاهي عصر کې د (روضه باغ) په نامه یادېدلې د دغې سیمې څنگ ته چې کومه واله بهیرې په پخوانیو رسمي اسنادو کې د (نهر روضه باغ) په نامه قید وه، نهر شاهي یې هم بلله اوس یې شاه واله بولي (۲۲).

** سرج د آس زین ته وایي (غیاث اللغات) سراج زین جوړوونکی.

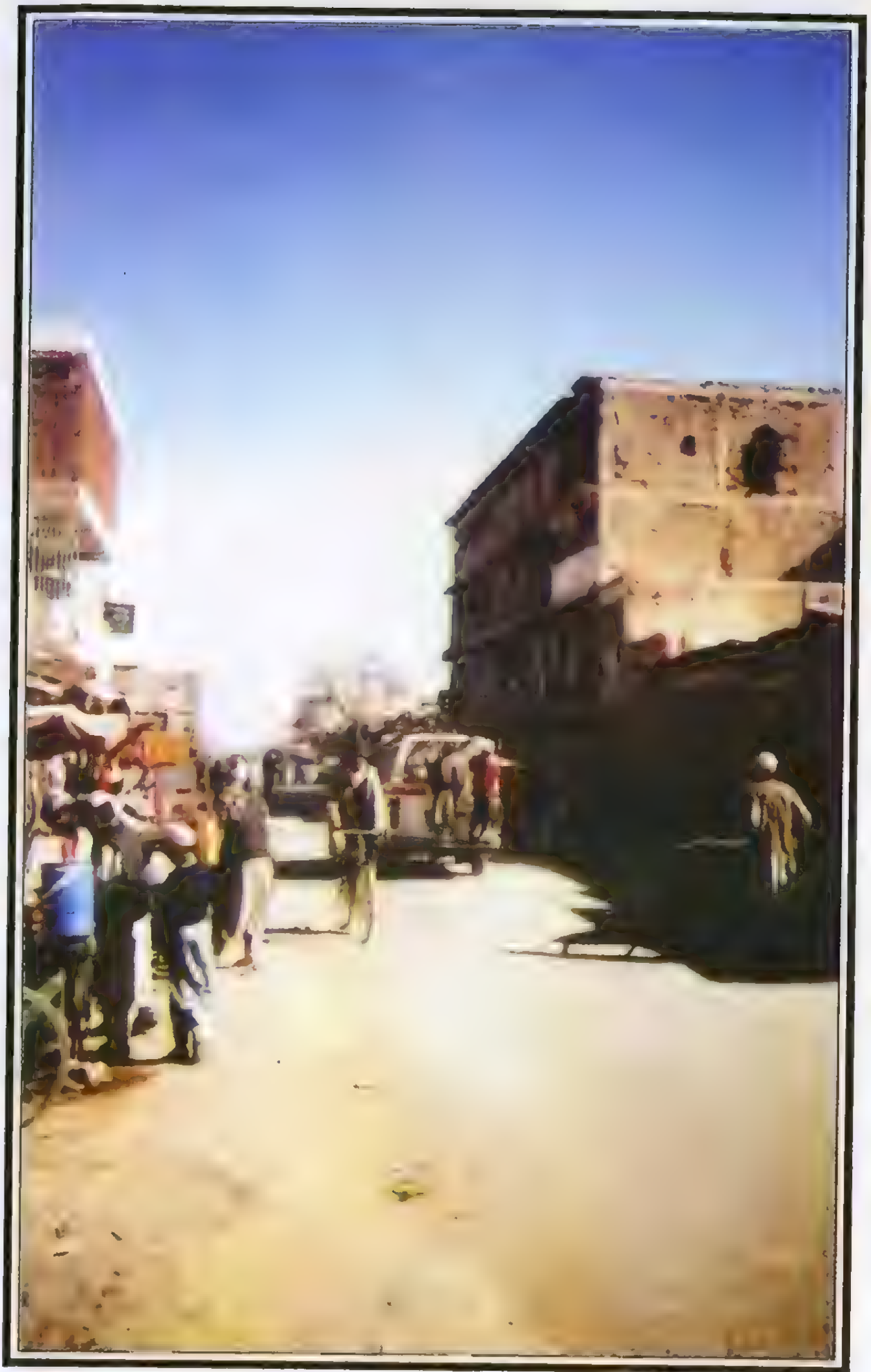
*** د کندهار صحافان د روسي یرغل په وخت کې کوټې (بلوچستان) ته مهاجر سول او زیاتره یې د کوټې ښار په شالدره روډ کې دوکانونه لري.

توپخانه بازار :

دا بازار د ارگ چوک له جنوب غربي کونج څخه شروع او مخ پر غرب غزېدلې دې بله خوله يې توپخانې چوک ته رشيږي. د توپخانې چوک پر هغه سړک واقع دې چي هرات دروازه او مدد چوک سره نښلوي.

توپخانه بازار په منځنۍ برخه کي يو کوچنی چوک لري چي له هغه وروسته د بازار مسير جنوبي لور ته لږ څه ميلان لري. د دې بازار شرقي خولې ته نژدې د شاهي طويلې کوڅه او غربي خولې ته څرمه يې د بابرو کوڅه پرته ده، دواړي کوڅې د بازار په جنوبي راسته کي واقع دي د بابرو په کوڅه کي د نورمحمد خان بابړ (امين الملك) کور واقع و. نورمحمد خان بابړ د شاه زمان سدوزی خسر کېدی. د دغې کورنۍ د معاصر ځلانده ستوري فاضل استاد پوهاند عبدالشکور رشاد درنه کورنۍ په همدغه کوڅه کي اوسي. د بازار چوک شمال او جنوب ته هم دوې کوڅې سته. د توپخانه بازار زياتره دوکانداران او اوسېدونکي پارسيوانان دي. د بازار دواړو راستوټه پر بېلابيلو دوکانو برسېره د ربړي خپليو، سلواغو جوړولو، د يومانو، د خټو د کاسو جوړولو دوکانونه سته. په دې بازار کي د سوتکانو ټکهار دومره لوړ وي چي ږغ يې د ښار په زياترو برخو کي اورېدل کيږي. د بازار په لويديځه خوله کي د توپخانې چوک ته نژدې د کلا فصیل کوڅې واقع دي. د توپخانې چوک پر مخامخ د البيروني ليسه او د کاکا سيداحمد* لومړنۍ

* کاکا سيداحمد خان لودين د کندهار له وطن دوستو او ترقي غوښتونکو کسانو څخه و. د مشروطيت غورځنگ په فعالينو کي يې ښه نوم درلود د مشروطه غوښتني په تور څو کاله بندي هم سو. د اعليحضرت امير امان الله خان د پاچا کېدو په کال له بنده خلاص سو (۱۲۹۸ ش). کاکا د سواد آموزۍ په برخه کي په خپل ابتکار يو طرز منځ ته راوړي و چي د "اصول کاکا" په نامه مشهور دی. نوموړي د ۱۳۰۶ ش کال د حوت پر ۱۴ د يکشنبې په ورځ په کابل کي وفات او په شهدای صالحين کي ښخ سو. (۲۳) د طلوع افغان اخبار د اووم کال ۲۳ گڼي د (وفات کاکا) تر عنوان لاندي په پاړسي ژبه د نوموړي د مرگ خبر خپور کړی دی. هورې يې د حوت ۱۴ د دوشنبې ورځ بللې ده.

هرات بازار

ښوونځی موقعیت لري چي شاته يې د کندهار د عسکري فرقې غربي دروازه ده. د البيروني لیسې شمالي لور ته تر یو فرعي سړک وروسته پښتني تجارتي بانک او د هغه څنگ ته د توپخانې مسجد جامع ودانه ده.

هرات بازار :

دا بازار له چارسو څخه مخ پر غرب اوږد پروت دی چي بل سر يې هرات دروازې (د شهیدانو چوک) ته رسيږي. په جنوبي راسته کي يې په ترتيب سره د شیرعليخان کوڅه * ، د ملا فرح الدين کوڅه ** (د دې کوڅې بل نوم د اخوند صاحب دهنه ده). د عمرانو کوڅه او کلا فصیل واقع دی، او په شمالي راسته کي يې پر کلا فصیل سربيره د ملا شال کوڅه (د شیرعليخان کوڅې ته مخامخ)، د فضلواخوندزاده کوڅه *** او دوې نوري کوچنۍ کوڅې سته.

* _ سردار شیرعليخان د مهردلخان زوی او د امیر شیرعليخان د اکا زوی په ۱۸۶۸ _ ۱۸۷۰ کي د کندهار والي و. د غازي محمدايوب خان په مقابل کي د انگریزانو په پلوي وځنگېدی. په ۱۸۸۰ ع کال د دسمبر پر ۲۷ د انگریزانو په بلنه کراچي ته ولاړ. اولاده يې تر ۱۹۷۱ ع پوري لا په کراچي کي اوسېدل. ښايي اوس هم هورې اوسي. (۲۴)

** _ ملا فرح الدين اخوند د کندهار له ډيرو مشهورو علماوو او مشايخو څخه و. په ۱۱۵۹ ق کي زېږېدلی او په ۱۲۴۱ ق کي وفات سوئ او پخپله جامع کي ښخ دی. نوموړی د میافقیرالله صاحب جلال ابادي له خليفه گانو څخه و چي په مريدانو کي يې علامه حبيب الله اخوند زاده (محقق قندهاری) شامل و. په پښتو ژبه يې د تعداد لکباير په نامه يو منظوم اثر (مثنوی) کښلی دی. د ملافرح اندین اخوند زوی محمدشفيع صاحبزاده هم د خپل وخت عالم او د تالیفاتو څښتن و. په اثارو کي يې د (عروة الوثقی فی محبت الاولیاء) او (چهل حديث) په نومونو دوې رسالې ما لیدلي دي چي د دوی د کورنۍ له يوه غړي حاجي عبدالباقي قریشي سره خوندي دي.

*** _ ارواښاد فضلواخوندزاده د خيرو اخوندزاده ورور او د کندهار د مشهور مفسر او مدرس عالم علي محمد اخوندزاده زوی دی. علي محمد اخوندزاده د ۱۳۰۴ ش کال د اسد پر نهمه نېټه د شنبې په ورځ وفات سوئ او د مړيني خبر يې د طلوع افغان اخبار په څلورم کال ۴۹ گڼه کي خپور سوئ دی.

په شیرعلیخان کوڅه کې د سردار مهردل خان مشرقي (۱۲۷۱ ق م) * کور سته، دغه راز د مشرقي لیسې پخوانۍ ودانۍ (دالیسه عوام د شالمار مکتب بولي او د کندهار لومړنۍ ښوونځۍ دی) چې په امانی عصر کې جوړ سوې دی، د مهردلخان جامع په **همدې کوڅه کې ده. د ملا فرح الدین اخوند په کوڅه (اخوند صاحب دهنه) کې د ملا فرح الدین اخوند جامع او زیارت سته. د دې کوڅې په خوله کې پخوا یخ څاه و چې ترې به پر اوبېدل.

د هرات بازار په جنوبي راسته کې د چارسوله چوک څخه دېزانونو دوکانونه پیل کېږي چې د شیرعلیخان کوڅې پوري مسلسل پراته دي په منځ کې یې څلور منزله پخه ودانۍ ولاړه ده. بیا نو د شهیدانو تر چوک پوري متفرق دوکانونه (درملتونونه، د برق د سامانونو دوکانونه، خوراکه فروشی، فیشن فروشی...) دي د شهیدانو چوک ته نژدې د میوې خرڅولو دوکانونه او قصابۍ سته چې پر سر یې یو برج واقع دی او د پولیسو ماموریت پکښې دی.

* _ سردار مهردلخان مشرقي د سردار پاینده خان بارکزی زوی و. وروڼه یې (کهندل خان، پردل خان، رحمدل خان، شیردل خان) د کندهار مستقل حکمرانان وو. پخپله سردار مهردل خان هم د کندهار حکمراني کړېده. دوی په تاریخ کې په (کندهاري وروڼو) مشهور دي. مشرقي په تصوف، ادب او تاریخ کې د مطالعې څښتن و په پښتو او فارسي یې شعر وایه. (د تفصیل لپاره وگورئ: د میرزا حنان بارکزی دېوان د لیکونکي په سريزه _ د ۱۳۷۰ ش چاپ _ کراچي).

** _ د مهردل خان جامع د مشرقي لیسې د پخوانۍ ودانۍ پر مخامخ واقع ده د امامت چاري یې د ارواښاد نوراحمد اخوندزاده پر غاړه وې. نوراحمد اخوندزاده په قوم بارکزی او د قران مجید حافظ و. د روژې په میاشت کې به والي او نورو عسکري او ملکي مامورینو د ده په امامت د ختم تراویح کولې. ډیر مجلس ارایه سړی و د علم پر څنگ یې ظرافت هم درلود. زوی یې عبدالصمد اخوندزاده نومېږي چې دی هم د قران حافظ دی.

بنکاپر بازار۔ د. عبدالرب اخوندزاده جامع
(دمدد خان جامع)۔

د هرات بازار په شمالي راسته کي له چارسو څخه د ميخ پلورونکو او آهنگرانو دوکانونه شروع کيږي ورپسې بيا متفرق دوکانونه دي. د دې بازار په شمالي راسته کي چارسو ته څرمه دغه تجارتي مارکيتونه سته: د عطا جان سراي (د دې سراي بله دروازه په شاه بازار کي ده)، د موچن دوزانو سراي (د پوهاند رشاد يادابست) چي اوس يې د احمدعلي اخوندزاده سراي بولي*، د حاجي نظر جان سراي**، د عطا جان په سراي کي د عطاري، چاي فروشي، يوناني ادويه فروشي عمده پلورونکي دوکانونه لري او په دوهم پور کي د سوداگرو تجارتخاني دي، د احمدعلي اخوندزاده په سراي کي د سوداگرو تجارتخاني او د حاجي نظر جان په سراي کي د بنجاره فروشي او چيني فروشي دوکانونه سته. د هرات بازار په دواړو کلافصيلونو کي د ماهيانو پخولو دوکانونه دي او د احمدشاهي کندهار د هرات دروازه د دغه بازار په پای کي واقع ده. د هرات دروازي په مدخل کي د کندهاريانو او انگرېزانو تر منځ سخته جگړه سوې ده ځکه نو دا چوک د شهيدانو چوک نومېږي. فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب ليکي: "د ۱۲۵۵ ق کال د صفري په لومړۍ هفته کي د پرنګي لښکرو د شاه شجاع په نامه کندهار ونيوئ. درې کاله و پنځه مياشتي انگرېزان په کندهار کي وو... وروستۍ اووه مياشتي د پرنګي لښکرو په کلابندۍ کي تېري کړلې... د دغې کلابندۍ (محاصرې) په وخت کي يوه

* _ احمدعلي اخوندزاده د ملا عبدالعلي اخوندزاده زوی و چي د ښکاپر بازار په پای کي اوسېدئ او همدلته يې يو مسجد هم ودان کړئ و. نوموړي له مطالعې سره مينه درلوده او کورنۍ يې د پتي خزاني د مؤلف محمد هوتک (مشهور په ممونیکه) اولاده ده. د زابل ولايت په سيوري کي د ممونیکه کارېز او مخکي اوس هم د دغې کورنۍ په لاس کي دي.

** _ حاجي نظر جان په قوم اخگزی او په زمينداري او سوداگري بوخت و.

شپه د غازيانو يوې سرتېري ډلي پر هرات دروازه برید وکړ، دروازي ته يې اور واچاوه، غوښتل يې چې په کلا ننوزي. پرنګيانو يې مخه ونيوله، له دروازي او کلا څخه يې گولي پر واورولې. د لومړي صف غازيان چې څلوېښت تنه طالبان او يو ملا و، د لوی خدای د رضا په لار کي شهيدان سول...."

(وگورئ: د حاجي جمعه بارکزي د دېوان سریزه د پوهاند رشاد په قلم ۳ - مخ) د دې شهيدانو پر مزار باندي په ۱۳۲۸ ش کال يوه عاليشانه کومبته جوړه سوې ده. له دې چوک څخه د کندهار نوی ښار پيل کيږي.

ښکار بازار:

ښکار بازار (چي په دفتر وکي شکارپور بازار درج دی) د چارسو چوک جنوب ته پروت او د احمدشاهي کندهار تر ټولو اوږد بازار دی. په شرقي راسته کي يې په ترتيب سره دغه کوڅي سته: د يحيی خان کوڅه (د دې کوڅي بله خوله په کابل بازار کي ده) د ساکزو کوڅه، د مددخان کوڅه* (د دې کوڅي مروج نوم د "جامع کوڅه" و خو د څو کلونو راهيسي د "عبدالرب اخوندزاده" په کوڅه مشهوره سوې ده (تفصيل يې وروسته راځي) قاضي دهنه**، کلا فصیل. د غربي راستي د کوڅو نومونه په دې ډول دي:

* _ سردار مدد خان ساکزی د تیمورشاهي عصر مشهور شخصیت دی اصلي نوم يې دلاور خان و، د مددخان لقب د اعليحضرت تیمورشاه له خوا ورکړه سوئ و. (۲۵)

** _ په دې کوڅه کي قاضي سعدالدين خان (خان علوم) او قاضي عبدالشکور خان اوسېدل ځکه نو په قاضي دهنه مشهوره سوې ده. خان علوم قاضي سعدالدين خان بارکزی د امير عبدالرحمن خان قاضي القضاات او د تالیفاتو څښتن و. په اثارو کي يې يو (ازالة الشين في حق الوالدين) نومېږي.

د رنگريزانو کوڅه، د بنيانو کوڅه. په شرقي راسته کي له چارسو څخه لومړی د بزازانو دوکانونه دي چي په منځ کي يې د (حبيب مارکيټ)* په نامه يو تجارتي سرای جوړ سوئ دی. ورپسې متفرق دوکانونه دي (د مددخان تر کوڅې پوري) بيا د نجارانو دوکانونه پيل کيږي (تر قاضي دهنې پوري) وروسته د آهنگرانو (پښانو) او په پای کي بيا متفرق دوکانونه دي. په غربي راسته کي (له چارسو څخه) شيرخ والا، پالوده والا، د لنډې ميوې دوکانونه، د پسه د کوتيلفو، پښتورگو او اينو دوکانونه (د رنگريزانو تر کوڅي پوري) بيا نو د بازار تر پايه پوري متفرق دوکانونه دي. په همدې راسته کي چارسو ته نژدې د (تاراسنگه سرای) په نامه يو تجارتي مارکيټ سته چي د اسعارو د تبادلې عمده مرکز دی. ښکار بازار د خوراكي موادو ارزانتريڼ مارکيټ دی په همدې خاطر په عوامو کي دا خبره مشهوره سوې ده چي "په ښکار بازار کي احمدشاه بابا خپل دسترخوان ټک وهلئ دی."** يعني پرېماني پکښې ده. په دې بازار کي د مددخان جامع، مدرسه، د احمدعلي اخوندزاده جامع د خلکو لويې عبادتگاوي او مذهبي مرکونه دي. د مددخان جامع د سردار مددخان ساکزی له خوا جوړه سوې ده په لومړي سر کي يې امامت د کندهار د ستر عالم عبدالله اخوندزاده ساکزی په کورنۍ اړه درلوده خو وروستني خطيب يې عبدالرب اخوندزاده نومېدی چي (فياض) تخلص يې کاوه او د ثور د فاجعې په سر کي

* _ د دې مارکيټ څښتن حاجي حبيب الله خان نومېدی چي د کندهار مشهور سوداگر او معمر سپين پيری او په قوم پوپلزی باميزی و. په ۱۳۲۸ ش کال د حکومتي ضد اغتشاش په تور بندي سو او پنځه کاله يې سخت بند وگاله په () کال په کراچي کي وفات سو.

** _ (ټک وهل) د پښتو ژبي په کندهاري لهجه کي پر خپله اصلي معنا سربيره د (څښلو) په معنا هم راځي.

شهيد سو. ډېر خيرک او تجدد پسند روحاني و په خطابت او نطقۍ کي يې د خپل وخت په مذهبي پيشوايانو کي ساري نه درلود. د طلوع افغان ورځپاڼي يوه خاصه صفحه يې چلوله او ديني خپروني يې پکښې کولې عمر يې د شهادت پر وخت پنځوس کالو ته رسېدئ (جنتونه دې ځای سي).

بنکاپر دروازه :

د بنکاپر بازار پای بنکاپر دروازې ته رسيږي چي د احمدشاهي کندهار جنوبي دروازه ده. وايي چي پخوا به هندوستان ته تگ راتگ له همدې دروازې څخه کېدئ. دا دروازه يو چوک لري چي جنوبي سرک يې د کرز، ډاکر، يخ کارېز، کوچني کارېزک ... کليو او بالاخره د ترنگ رود ته رسيږي. د دغه سرک په خوله کي يو شمېر بگۍ ولاړي وې چي نوموړو کليو ته خلک رسوي. د چوک غربي سرک هرات دروازې ته او شرقي سرک کابل دروازې ته وزي. د بنکاپر دروازې د شمالي مدخل پر راسته او چپه خوا دوه برجونه وو چي د پوليسو ماموريت به پکښې و. دا برجونه د کلا فصیل په خولو کي جوړ سوي وو* پر هغه سرک چي له بنکاپر دروازې څخه هرات دروازې ته وتئ. د مشرقي لیسې نوې ودانۍ د یونسکو په لگښت جوړه سوې وه چي د جهاد په جگړو کي وړانه سوه. د دې سرک پر شمالي څنډه چوک ته نژدې د بکت بابا**

* _ د احمدشاهي کندهار د کلا دروازې تر سقوي عصر پوري لا ولاړي وې وروسته يې ونړولې.

** _ وايي چي بکت بابا د افغان و انگليس د دوهمي جگړې په دوران کي کندهار ته راغلی و. دلته د جذب روحي حالت ورته پېښ سوئ دئ. خلک ورته عقيدتمند سوي دي او تر مړيني وروسته يې دغه زيارت پر جوړ کړئ دئ (۲۶) د زيارت څنگ ته مسجد هم سته.

زیارت دی نور نو پر دې سرک د یادوني وړ وداني نسته، شمالي خواته یې کورونه او جنوبي لور ته یې شنې کروندې (چي کندهاریان یې مامتې بولي) پرتې دي. سرک د نوروزو تر شاه برج * پوري شرقاً و غرباً پروت دی. بیا شمال ته گرزېدلئ او هرات دروازي ته رسېدلئ دی.

د ښکار دروازي پر شرقي سرک چي کابل دروازي ته وتلئ دی، هم د یادوني وړ خای نسته. شمالي خواته یې کورونه او جنوبي لور ته یې مامتې دي تر مامتو په ها خوا د کندهار عمومي مسلخ (سلاخانه) او د هندوانو د مرو د سوځولو خای واقع دی. د شمالي خوا د کورونو په منځ کي دوې موری ** سته چي یوه یې د بره کیانو کوڅې *** ته او بله یې د گاریانو کوڅې ته مخامخ واقع ده. دا سرک د کاکړو تر شاه برج پوري شرق و غرب پروت دی بیا شمال ته تاو سوئ چي له کابل دروازي سره نښتئ دی. د کاکړو له شاه برج سره د سرک پر شرقي غاړه د (پسو گنج) او پر غربي غاړه یې د (غویو، اسانو او خرو گنج) و. په وروستیو کلونو کي د کاکړو شاه برج ته نژدې د استوگني ډیر عصري کورونه (کوټی) جوړ سوي وو چي د روسانو د تهاجم په دوران کي په کنډوالو بدل سول.

* _ د احمدشاهي کلا پر څلورو کونجونو غټ غټ برجونه وو چي شاه برج به یې باله لکه: د کاکړو شاه برج، د نوروزو شاه برج، د برو شاه برج، دلته (شاه) د (غټ) په معنی دی. په همدې معنا په نورو کلماتو کي هم سته لکه: شاه کاسه، شاه بېو، شاه بي بي یعنی (لویه کاسه، لویه بېو، لویه بي بي).

** _ موری په لغت کي سوري ته وايي، دلته مقصد هغه لاري دي چي خلکو به د ښار په کلا کي جوړولې او له ښار څخه د وتلو او تگ راتگ لپاره به یې کار ځني اخیست.

*** _ دا کوڅه په لوی سر کي د پوپلزو کوڅه ده، د حاجي شاه محمد بره کي (مشهور په حاجي شانو) کورنۍ په همدې کوڅه کي اوسیدله ځکه نو د بره کیانو په کوڅه باندي مشهوره سوي ده.

کابل دروازه :

دا دروازه د احمدشاهي کندهار شرقي څنډي ته واقع ده د چارسو په اندازه نسبتاً غټ چوک لري غربي خوله يې کابل بازار، شرقي خوله يې د دارالمعلمين سرک، جنوبي خوله يې هغه سرک دی چي بنکاپر دروازي ته وتلی دی او شمالي خوله برو دروازي ته وتلې ده. د غربي او جنوبي خواوو بيان مو په تيرو پاڼو کي ولووست. د شرقي لور سرک يې پراخ او منظم دی او ده خوجي ته نژدې د کندهار عالي دارالمعلمين ته رسېږي. د سرک د دواړو خواوو دوکانونه په عمومي ډول د کندهار د يوه عمران دوسته تاجر ارواښاد شهيد محمد افضل خان لودين له خوا په شخصي لگښت ودان سوي دي * د دې سرک په سر کي چوک ته نژدې د قصابانو، نانوايانو او تيني والوو (هغه کسان چي ايښې پخوي) دوکانونه دي ورپسې په شمالي راسته کي د (حاجي محمد حسين کواړي) ** په نامه يو تجارتي سراي دی د جادې په جنوبي راسته کي د غنمو د خرڅولو څو سرايه او ورپسې د بالاکرز کوڅه *** واقع ده، نور نو د دې جادې زياتره دوکانونه د موټرو د پرزه جاتو پلورنځي دي. په همدې خوا کي د موټرو څو گاراجونه هم سته چي د حاجي محمد افضل خان

* - حاجي محمد افضل خان لودين د حاجي خان محمد خان لودين زوي و چي پلرنۍ مېنه يې د ملا گلداد په کوڅه کي وه. خورا ډېر مسجدونه، مسافر خانې او دوکانونه يې پخپل لگښت جوړ کړي وو. له عمران او ابادۍ سره يې خاصه مېنه درلوده. د شور فاجعې په لومړي کال (۱۳۵۷ ش) په ډېره بېرحمي شهيد سو. خدای (ج) دې وبخښي

** - حاجي محمد حسين هوتکي د کندهار يو مبتکر سوداگر و تر کابل دروازي دباندي يې د سپنسو د پيچلو دستگاوي، د نجارۍ اړي او ژرندي ايښي وې چي نوم يې (دکندهار صناعتي موسسه) و. وروسته يې پر همدې ځای يو تجارتي سراي ودان کړ چي (د حاجي محمد حسين کواړي) نومېږي حاجي صاحب وروسته کابل ته کډه سو او د ميوند جادې په دوهمه برخه کي يې د ژرندو ماشينونه، ډيزلونه، واټر پمپونه او نور پرزه جات خرڅول.

*** - د کندهار ښار جنوب ختيځ ته د بالاکرز په نامه دوه کلي پراته دي چي کوچنۍ او لوی بالاکرز نومېږي.

لودين ملکيت دى دغه راز د دې راستې په پای کې يوه مسافر خانه او يوه مدرسه هم وه او په شمالي خوا کې ده خواجه ته نژدې د عالي دارالمعلمين ودانۍ پرته ده. دا ودانۍ په ۱۳۱۶ ش کال د شهيد سردار محمد داود خان د نائب الحکومگۍ په وخت کې جوړه سوې ده * په لومړۍ سر کې ابتدايي ښوونځى و ** او د (ده خوجې ښوونځى) په نامه يادېدئ، بيا لیسې ته لوړ سو او د (ميرويس بابا لیسې) وبلل سوه ورپسې د کندهار دارالمعلمين پکښې تاسيس سو او ميرويس لیسې ورڅخه بېله او د منزل باغ جادې ته نقل سوه تر هغه وروسته د ښوونکو د روزنې د عالي موسسې په نامه لوى فرهنگي او تربیوي مرکز پکښې جوړ سو چې په څنگ کې يې د (تجربوي ښوونځى) په نامه لومړنى ښوونځى هم درلود. د ظاهر شاه د سلطنت په اواخرو کې د يونسکو له خوا نوي تعمیرونه پکښې جوړ سول. د عالي دارالمعلمين ودانۍ د دې جادې پای دى بيا نو د ده خوجې کورونه پيل کېږي خو د جادې سرک امتداد مومي تر خوجک بابا تيرېږي او د منزل باغ د دوه لاري په برخه کې د کابل - کندهار له لويې لاري سره گډېږي.

د کابل دروازې له چوک مخ پر شمال يو سرک غزېدلئ دى. دوکانونه پکښې لږ دي د چوک په خوله کې پخوا د پالان دوزانو *** دوکانونه وو، لرگي و سکاره هم پر دغه سرک پلورل کېدل، د غنمو د خرڅلاو څو سرايونه يې هم درلودل. د دغه سرک په شرقي خوا کې د کاروان په

* _ د تاداو اينوولو خبر يې د طلوع افغان اخبار د ۱۴ کال په ۲۳ گڼه کې سته.

** _ د روسي تهاجم په دوران کې دا ځای عسکري قرارگاه سوه او سربازانو پکښې واړول (روسانو او د هغه کوداکي حکومت زياتره فرهنگي مرکزونه په نظامي اډو بدل کړل او د محوه کېدو زمينه يې برابره کړه) کله چې د دوهم شور دوران راورسېد د عالي دارالمعلمين ودانۍ يوه محلي قوماندان ته په ویش کې ورسېده. ويل کېږي چې دې قوماندان د تعمير خښتې و کړکۍ لا هم خپل کور ته يووړې ځکه د غنيمت مال يې باله. والله اعلم بالصواب.

*** _ پالان دوزان د خرو، اسانو او يابوگانو ځلان، پالانې دمچې او نور لوازم جوړوي.

نامه کوڅه سته چي د گچو پخولو خو کرې پکښې دي. د دې سرک په منځنۍ برخه کې یو پنځه پوړیز عصري تعمیر د حاجي عبدالمنان تره کې له خوا جوړ سوئ و چې په جگړه کې وران سو. برو دروازه د همدې سرک په پای کې واقع ده.

برو دروازه :

دا دروازه د احمدشاهي ویش له مخې د (برو درانو) د استوګنې ځای و او د دوی په نامه نومول سوېده* برو دروازه یو کوچنی چوک دی چې د جنوب له خوا د کابل دروازې سرک ورته راغلئ. شرق ته یې د ګمرک بازار او غرب ته یې برو بازار پروت دی. شمالي سرک یې دوې ضلعي لري چې دواړي د حضرت جې بابا په سیمه کې د کابل - کندهار له لویې لارې سره ګډېږي. د برو دروازې شمال ته د حضرتجې بابا سیمه پرته ده** چې

* _ اعلیحضرت لوی احمدشاه بابا تر پاچا کېدو وروسته (۱۱۶۰ ق) ځانته د (دُر دران) او ابدالي قبایلو ته د (دُراني) لقب ورکړ. ابداليان تر دې وروسته په دُرانو مشهور سول. هغو پښتنو ته یې چې د ډیورنډ د تحميلي کرښې په ها خوا اوسېدل، (برو درانو) نوم ورکړ لکه یوسفزي او نور. په برو دروازه کې همدا بر دُراني قومونه اوسېدل. د کندهار په هغو یوسفزو کې چې په برو دروازه کې اوسېدل ماته یوه کورنۍ معلومه ده چې د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پخوانی استاد پوهندوی نور احمدشاکر د همدې کورنۍ غړی دی.

** _ حضرتجې بابا د حضرت امام رباني مجدد الف ثاني (رح) له اولادې څخه دی او ویل کیږي چې په احمدشاهي عصر کې کندهار ته راغلئ دی. متقی او پرهیزگاره سړی و او نقشبندیه طریقه یې پاللله. زیارت یې د کابل - کندهار د لویې لارې شمال ته د وړيو د فابریکې تر شاه واقع دی. د توتانو یوه تکیه پکښې ده او د تکیې غرب ته د حضرتجې بابا مسجد دی. د حضرتجې بابا د زیارت دننه احاطه د کندهاري سردارانو (کهنډل خان، پردل خان ...) د کورنۍ هدیره ده. تر زیارت دباندي د تکیې شرق ته یوه بله هدیره سته چې دېوال پر راګرزیدلی او د کندهار د محمدزو د ځینو کورنیو هدیره ده. د حضرتجې بابا د زیارت شمال ته د احمدشاهي کندهار عمومي هدیره شروع کیږي چې ویل کیږي د جگړې په دوران کې ښار ته له شاوخوا سیمو څخه راغلو کسانو له خوا کورونه پکښې جوړ سوي او لا پسي جوړېږي. د کندهار د ډیرو مشهورو عالمانو، ادیبانو، مشرانو او لویانو قبرونه د لاندي کېدو په حال کې دي چې د زیاتي خواشینۍ خبره ده.

د جگړې په وخت کې د دامان ولسوالۍ د بسونو د تم ځای (ایستادگاه) وه، دغه راز د ډاکترانو څو معاینه خانې، درملتونونه او د لنډې میوې دوکانونه هم پکښې وو. د دوکانو په منځ کې یو تجارتي سرای سته چې (د حاجي روو سرای) نومېږي. د کندهار د وړېو د اودلو فابریکه په همدغه ځای کې د کابل - کندهار د لویې لارې پر شمالي څنډه واقع ده * پخوا د حضرت جې بابا زیارت په شاوخوا کې د بوریا جوړولو دوکانونه وو چې کاسبان یې پرملیان وو. وایي چې پر کندهار باندي د مجاهدو د واکمنۍ په وخت کې دغه ځای د وسلو خرڅولو مارکیټ سو. په وروستیو وختو کې پر همدې سیمه د محمود طرزي په نامه یو لوی ښوونځی تاسیس سوئ و چې د شاگردانو د شمېر له مخې د کندهار له لویو ښوونځیو څخه شمېرل کېدئ ** د مجاهدینو تر کامیابي وروسته د دغه ښوونځي تعمیر نړیوال سره صلیب واخیست او روغتون یې پکښې جوړ کړ. څه موده وروسته سره صلیب هم کډه بار کړه.

گمرک بازار :

دا بازار له برو دروازي څخه شروع او مخ پر شرق غزېدلئ دی. د بازار په شروع کې دوه درې لوی تجارتي سړایونه او پخپله د گمرک ودانۍ واقع ده. دا تجارتي سړایونه د وچې میوې مارکیټونه دي یو یې د بادامو سرای او بل یې د کشمشو سرای

* - د وړېو د اودلو فابریکه د ظاهرشاه د پاچهي په دوهم کال یعنی د ۱۳۱۵ ش کال د جوزا په اته ویشتمه (۱۵ جون ۱۹۲۶ ع) پرانیستل شوه. په دې وخت کې سردار علیشاه خان د کندهار عسکري او ملکي امر و (۲۷). په دې فابریکه کې پشمي کشمیرې، سرج، کمپلونه جوړېدل چې زیاتره تولیدات یې د دفاع وزارت له خوا رانیول کېدل.

** - زما یوه ترڅه خاطره دا ده چې په ۱۳۶۷ ش کال له کابل څخه کندهار ته ولاړم ومي لیدل چې د دغه لوی ښوونځي ټولگي ټول گروپ سوي او خلکو (رفع حاجت) پکښې کاوه ! له ښوونځي څخه بیت الخلاء جوړه سوې وه !

نومیري. د کشمشو سرای څنگ ته د بازار په جنوبي راسته کي د کاروان کوڅې بله خوله واقع ده. له گمرک څخه مخ پر ختيځ متفرق دوکانونه دي چي د سپين بولدک تر اډې پوري دوام کوي * د دې اډې زياتره دوکانونه د موټرو د پرزو دوکانونه يا مستريخاني وي ** دا بازار تر ده خوځې تيرېږي او د کابل - کندهار له لويي لاري سره گډېږي. د بازار د جنوبي راستې په پای کي د صاحب اغا کوڅه *** واقع ده.

برو بازار :

لکه مخکي چي مي وويل له برو دروازي څخه مخ پر غرب غزېدلئ بازار د برو بازار په نامه ياديږي. دا يو کوچنی بازار دی چي په سر کي يې د ترکاری، نانوايي، قصابي، پالوده والا دوکانونه دي. (د ښار هر چوک يا دروازي ته نژدې معمولاً همدغه دوکانونه وي) بيا د کلافصيل شمالي او جنوبي کوڅې پرته دي د شمالي راستې په سر کي د صوفي صاحب عليه الرحمه مسجد دی دا مسجد د يوسفزو مسجد و او صوفي صاحب عليه الرحمه پکښې استېدی ځکه نو د ده په نامه هم يادېدی. نور دوکانونه نسته په جنوبي راسته کي د طبیبانو دوه دوکانونه دي چي د (کابليانو) په نامه مشهور دي ورپسې د زرگرانو دوکانونه شروع کيږي چي زياتره د سپينو زرو گڼې جوړوي. د زرگرانو په منځ کي خال خال د بزازانو دوکانونه هم سته. د دې بازار زياتره مشتریان له ارزگان، تيري (ترينکوټ)، ديراوت (دهراود) څخه راغلي مسافر وي.

* _ د سپين بولدک اډه اوس کابل دروازي ته نقل سوې ده (١٣٧٤ ش).

** _ افغانان د موټر ميخانيک ته مستري او د موټر جوړولو ورکشاپ ته مستريخانه وايي.

*** _ صاحب اغا د محمد عمر جان صاحبزاده لقب و. نوموړی د محمديار صاحبزاده زوی په قوم کيشانې توخی و په همدې کوڅه کي اوسېدی او يوه لويه جامع يې جوړه کړې وه چي اوس هم ولاړه ده.

احمد شاهي کلا (عید گاہ دروازہ)

دعید گاه دروازي رواق

د حضرتجي بابا زيارت

د حضرت تبجي بابا چوک د وړيو د اودلو فابريکه

پخوا د همدې سيمو د موټرانو اډه همدې بازار ته نژدې واقع وه. برو بازار شرقاً غرباً پروت دی په جنوبي خوا کي يې تر کلا فصیل وروسته د لودينانو کوڅه، د دينار خيلو کوڅه سته.

د برو بازار په پای کي د لرگو گنج واقع دی. دلته يوزيات شمېر نجاران دوکانونه لري - چارپاياني (کتونه)، زانگوگاني، گرونجونه، صندلی او نور د لرگو شيان جوړوي. ورپسې د توپک سازانو دوکانونه شروع کيږي چي په دې برخه کي د توپک د سامانو جوړولو، کارتوس خرڅولو دوکانونه دي. برو بازار په دغه ځای کي دوې برخي سوئ دی چي دواړه برخي يې پټ شاه بازار گڼيږي. په شمالي برخه کي يې د وريجو، غوړو او نورو غلو دانو دوکانونه او په جنوبي برخه کي يې د بززانو، د ربړي خپليو جوړولو دوکانونه واقع دي.

عیدگاه جاده :

د حضرتجي بابا څخه منځ پر غرب د کابل کندهار د لويي لاري په امتداد د کندهار لويه عصري جاده جوړه سوې ده چي د عيدگاه جاده نومېږي. دا جاده د عبدالغني خان گرديزي د نائب الحکومگی په دوره کي (۱۳۲۹ - ۱۳۳۸ ش) د نصرالله خان مهندس په معمارۍ ودانه سوه. دغه سيمه د جهاد په وخت کي تر ټول کندهار د امن سيمه وه ځکه نو ډېره زيانمنه سوې نه ده. د کندهار زياتره سرکاري دفترونه لکه مرستون، د سرې مياشتي اداره، انحصارات، د برېښنا رياست، د پوليسو ماموريت او نور همدلته دي. د جادې په منځ کي د خرقې مبارکي زيارت ته نژدې يوه لويه دروازه (رواق) ولاړه ده چي د محمد ظاهر شاه په پاچهي کي جوړه سوې ده () . په احمدشاهي عصر کي پر همدغه ځای د عيدگاه دروازه وه او نوموړی رواق له همدې امله جوړ سو.

د رواق مخامخ يو فرعي سرک مخ پر شمال وتلی او پر دغه سرک باندي د احمدشاهي عيدگاه مسجد واقع دی د دې مسجد شرق ته د ښار عمومي هديره ده چي تر ملا علم اخوند کلي* پوري اوږده پرته ده شمالي خواته يې د نيم کيلو متر په واټن ظاهرشاهي کانال بهيري** لويديځ ته يې هم عمومي هديره ده، چي د ارغنداب تر سرکه رسېدلې ده، جنوب ته يې د انحضراتو تعمیرونه واقع دي. د مسجد پر احاطه تقريباً د يو متر په جگواله د خټو دېوال راتاو سوئ دی، محراب يې په يوه دالان کي واقع دی چي د دالان په دننه کي د سلو تنو په شاوخوا کي لمونځ کوونکي ځاييري. د مسجد ټوله احاطه تقريباً د پنځوسو زرو تنو لمونځ کوونکو لپاره کافي ده. په دې احاطه کي د غزه خو درختي ولاړي دي. مسجد پر څلورو خواوو لاري لري خو عمومي لاري يې په شرق کي د محراب پر مخامخ واقع ده. په کندهار کي د عيدگاه د لمانځه عنعنه د ثور تر فاجعي پوري (۱۳۵۷ ش) جاري وه. د اخرونو لمونځونه به د ښار او شاوخوا ولسواليو د خلکو په گډون په يوه امام پسي په ډېر جوش و خروش کيدل تر لمانځه وروسته به عيدگاه ته نژدې ميله هم جوړېدل، دا عنعنه پر کندهار باندي د طالبانو تر واکمن کېدو وروسته په هماغه پخواني برم بيرته ژوندۍ سوه. د عيدگاه مسجد اوس د صوفي صاحب په دښت کي نوی ودان سوی دی.

د عيدگاه جادې په منځ کي د (سنگي حمام) په نامه يو حمام سته، د دې جادې غربي پای د مدد چوک نوميري. له مدد چوک

* _ وگورئ (۶۲) مخ.

*** _ ظاهرشاهي کانال د ارغنداب له روده د خواجه ملک په حصه کي را جلا سوئ دی د ښار شمال ته تيريږي د ښورندام کلي په حصه کي مخ پر جنوب تاويږي، د کندهار هوايي ډگر شاوخوا مخکي اوبوي او د ترنک رود ته توييږي دا کانال د يوې امريکايي کمپنۍ له خوا په (کي وکيندل سو.

د کندهار هوټل ودانۍ هرات دروازه

میر ویس روغتون

سرہ جامع

د شهيدانو چوک

څخه يوه لار مخ پر شمال لويديځ ارغنداب ته ځي او بل پوخ سرک مخ پر جنوب پروت دی چې له هرات دروازي سره گډيږي. د دې سرک پر دواړو غاړو عصري کورونه جوړ سوي دي. د اريانا هوايي شرکت دفتر، پښتني تجارتي بانک، د بنځور وختون، پښتون شرکت (د يخي جوړولو فابريکه) د مطبوعاتو لوی مدیریت، د حاجي عبدالله جان الکوزی حمام، پر دغه سرک واقع دي. د سرک په منځنۍ برخه کې يوه لويه جامع لسته چې د توپخانې جامع نوميږي.

هرات دروازه :

هرات دروازه د کندهار د نوي ښار شروع ده. د دې دروازي بل نوم د شهيدانو چوک دی، ځکه دلته د هغو شهيدانو هديره واقع ده چې د افغان و انگليس په دوهمه جگړه کې يې د انگرېزانو د يوې منظمې مفرزې سره په مقابلې کې خپل سرونه د وطن په لار کې ايښي وو دا شهيدان د کندهار ښار د مسجدو طالبان وو چې د دوی په وياړ يو تاريخي څلی او شنه گومبته په کال ۱۳۲۸ ش جوړه سوې او د هرات دروازي د چوک په منځ کې ولاړه ده شاوخوا يې پخه احاطه سته چې څو قبرونه پکښې دي. د احاطې پر کونجانو هغه توپونه ولاړ دي چې د ميوند په غزا کې (۲۷ جولای ۱۸۸۰ ع) له انگرېزانو څخه په ولجې اخيستل سوي دي. د شهيدانو چوک شمال ته د توپخانې سرک، شرق ته يې هرات بازار، جنوب ته يې د ښکار پر دروازي او هرات دروازي اتصالي سرک موقعيت لري. د غرب خواته يې د کندهار - هرات لويه لار شروع کېږي. د دې لاري شمالي اړخ ته يوه عرفي لار د پاتاو پر غاړه واقع ده چې د ډنډ له چوک سره گډيږي. د شهيدانو چوک جنوبي خوا هم د دوی خولې لري چې يوه يې کارېز بازار ته او بله يې ښکار پر دروازي ته وتلې ده.

د هرات دروازي د چوک شمالي دوکانونه زیاتره رستورانونه او کبابیان وو. جنوب ته یې میوند رستوران او سلیمي رستوران واقع وو. د کندهار زیاتره رستورانونه او د خوانانو د تفریح ځایونه، سینما او نور په همدې دروازه کې وو. ځینې مشهور رستورانونه یې دا دي: میرویس رستوان، پښتونستان رستوان، میوند رستوان، سلیمي رستوان، د حاجي سید محمد رستوان، اریان رستوان، عزت رستوان او نور.* له عصري هوټلو څخه یو کامدیش هوټل و نور یې د احمد شاه بابا هوټل، پیس هوټل، فیض هوټل او نور وو. د کندهار سرکاري هوټل تر هرات دروازي دباندي واقع و چې اوس د تلوېزيون مرکز دی په دې وروستیو وختو کې د سرکاري هوټل لپاره یوه څو پوړیزه پخه ودانۍ جوړه سوې وه چې په جگړه کې ډېره وړانه سوېده. په هرات دروازه کې د افغانستان بانک او ملي بانک دفترونه هم سته. لکه مخکې چې وویل سوه دا دروازه د نوي ښار پیل دی او نوی ښار د شهید سردار محمد داود خان په نائب الحکومګي کې (۱۳۱۴ ش) جوړ سوې دی. د نوي ښار کوتۍ ټولې په عصري ډول ودانې سوي دي. ملکي شفاخانه، د والي کور، د احمد شاه بابا لیس، میخانیکي لیس له هرات دروازي دباندي د هرات - کندهار پر لویه لار واقع دي. په نوي ښار کې یوازي د هرات دروازي د چوک شاوخوا دوکانونه لري نور ټول د استوګني کورونه یا دولتي تعمیرونه دي. دوکانونه یې زیاتره لوکس فروشي، درملتونونه یا عکاسخانې دي. د هرات دروازي دباندي د شمالي راستې دوکانونه پخوا بوټ سازان وو اوس یې اکثریت د انټیک فروشي دوکانونه دي. د شهیدانو چوک شمال ته د حاجي عبدالله جان الکوزي سرای واقع دی د موټرو میخانیکان پکښې دوکانونه لري.

* په کندهار کې رستوران ته هوټل ویل کېده چې سمه نمونه نه وه.

کارېز بازار (د ګرښک اډه) :

کارېز بازار د هرات دروازي جنوب غرب ته واقع دی، هغه سرک چي له هرات دروازي څخه مخ پر جنوب د افغانستان بانک له کونج څخه شروع او د سینما غرب ته تیر سي، په یو بل خام سرک ګډیږي چي دا سرک شرق و غرب پروت او د کندهار - هرات له لويي لاري سره موازي دی. د دغه خام سرک پر دواړو غاړو دوکانونه سته او څرنگه چي د ګرښک، لښکرګاه (د هیلمند ولایت) بسونه له همدې ځایه تلل ځکه یې د ګرښک اډه بولي. د ګرښک په اډه کي د سرک جنوبي څنډي ته د قادري شرکت ګاراجونه واقع دي. قادري شرکت د افغانستان لومړنی غیر دولتي منظم ترانسپورتي شرکت و چي بسونه یې پر عصري سیستم برابر او د کابل، کندهار، هرات او هیلمند تر منځ یې هره ورځ منظم تګ راتګ کاوه. د دې شرکت موسس حاجي عبدالحی قادري و.* د ګرښک اډې خام سرک مخ پر غرب غزېدلی دی پای یې د هندو چوک ته رسیږي، بیا مخ پر شمال تاو سوئ او د سید عبدالرحمن شاه اغا** کور ته نژدې د کندهار - هرات له لويي لاري سره یو ځای کیږي. د کندهار د جشن منطقه د همدې سرک جنوبي خوا ته تر هندو چوک را لاندي موقعیت لري. د همدې منطقي پر شاوخوا ځیني دولتي دوائر لکه محکمه، د معارفو ریاست، مخابرات او نور سته. د کندهار لومړنی سټډیوم په همدغه سیمه کي جوړ سو (۱۳۵۸ ش) خو په جګړه کي بیرته وړان سو.

* - وگورئ (۲۳) مخ.

** - سید عبدالرحمان شاه اغا د کندهار یو اجتماعي او مخور شخصیت او د عالي ذوق څښتن و خپل شخصي کور یې د خلکو د تفریح لپاره وقف کړئ او یو کوچنی ژوبن (باغ وحش) یې پکښي جوړ کړئ و. مازیګر به خلک د تماشا لپاره ورتلل.

لکه مخکي چي مي و ويل د گر شک ادې سرک د کندهار -
 هرات له لويي لاري سره يو خای کيږي او دا لويه لار د ډنډ تر
 چوک تيره او د سربوزي بازار ته رسيږي، پر دې سرک باندي د ډنډ
 چوک شمال غرب ته د فاضل کندهاري ښوونځي * ورپسې د
 کندهار محبس واقع دی او په مقابله خوا کي يې پښتون باغ ** و.
 له روسانو سره د جگړې په دوران کي دغه سيمه په بشپړه توگه له
 خاورو سره برابره سوه.

د سربوزي بازار :

د سربوزي بازار د چل زينو بيخ ته پروت و چي د پنخوسو په
 شاوخوا کي يې دوکانونه درلودل او زياتره يې سماوارونه، ميوه
 فروشي او عطاري وې. د بازار په منځ کي د زاړه ښار لار وتلې ده.

* _ دغه ښوونځی د علامه حبيب الله کاکړ (جو اخوندزاده) په نامه چي په فاضل
 کندهاري او محقق کندهاري سره مشهور و، نومول سوېده. علامه د ملا
 فيض الله کاکړ زوی و چي په ۱۲۱۳ ق کال د کندهار د باميزو په کوڅه کي
 زېږېدلی او په ۱۲۶۵ ق کي وفات سوئ دی. په معقولو او منقولو علومو کي يې
 لوی لاس درلود او په عربي، فارسي او پښتو ژبو د خورا ډيرو تاليفاتو څښتن و
 چي د شهرت اواز يې په اسلامي هيوادو کي خپره وه، منهاج العابدین يې د هغه
 اثر نوم دی چي په پښتو نظم يې کښلی دی (تقريباً ۷۰۰۰ بيته). د علامه فاضل
 کندهاري د کورنۍ وروستی ستوری علامه عبدالحی حبيبي دی. د دغي کورنۍ
 په باب ما يو کتاب کښلی دی، چي "درنه کورنۍ" نومېږي او ښاغلي حبيب الله
 رفيع ته مي په ۱۳۸۰ ش کال د چاپ له پاره ورکړی دی. خود چاپ د انتظار
 شپې يې اوږدې سوې.

** _ پښتون باغ د ارواښاد رئيس عطا جان د لاس يادگار و. نوموړي خپل دغه
 باغ د يوې تفريحگاه په شکل جوړ کړی و. لواله پکښي بهېدله او يو کوچنی
 تعمير يې هم درلود چي د ميله والو پر مخ هميشه خلاص و. روسانو دغه باغ له
 بيخه وکښ.

د مرويس نيکه مزار

دې لاري ته د ميا صاحب کوڅه وايي*. دغه بازار ته به د مازيگر له خوا ډېر خلک ورتلل، چل زينو ته به ختل او تفريح به يې کوله. سرپوزه د اوسني کندهار غربي سرحد و، کله چي ميرويس مېنه ودانه سوه د ښار غربي سرحد ډېر شاته وغزېد. دا بازار د روسي يرغل په دوران کي له خاورو سره برابر سو.

چونۍ بازار :

دا بازار د ارغنداب ولسوالۍ پر لار واقع دۍ. عسکري بازار يې هم بولي. چونۍ د فرقې د منصبدارانو کورونه وو. د دې بازار شرقي خواته د صوفي صاحب زيارت واقع دۍ**. او په همدې نامه يې د نجونو او هلکانو ښوونځی هم وو.

د منزل باغ جاده *** :

دا جاده د کندهار ښار شرقي خواته د کندهار - کابل پر لويه لار واقع ده چي د حضرتجي بابا له چوکه شروع او د منزل باغ تر

* - وگورۍ (۵) مخ.

** - صوفي صاحب عليه الرحمه په ديارلسمه هجري پېړۍ کي د کندهار يو مشر روحاني، مصلح پيشوا و. نوم يې محمدرسل او په خټه ساکزي مندين زي و چي په ۱۲۳۲ هـ ق کال د کندهار د ساکزو په کوڅه کي زېږېدلی او په ۱۲۸۷ هـ ق کال وفات سوئ دۍ، په زرگونو مخلصان او ارادتمندان يې درلودل، امير شيرعليخان يې له ارادتمندانو څخه و. (د صوفي صاحب د پېژندلو لپاره د تهذيب الواجبات لتخريب العادات د هغه چاپ سريزه وگورۍ چي د ښاغلي حاجي محمد نور کندهاري په همت په ۱۴۰۸ هـ ق کال چاپ سوئ دۍ، دا سريزه د ستر محقق پوهاند عبدالشکور رشاد په قلم کښل سوې ده.

*** - کله چي د موريسن کنديسن امريکايي کمپنۍ په کندهار کي فعاليت پيل کړ (۱۹۵۰ ع) مرکز يې همدغه منزل باغ و. په راوړوسته وختو کي د کوماندو قطعه پکښې وه. يو وخت يې له تعمير څخه د سينما کار اخيستل کېدۍ.

شمال شېخ مېرزا چې د مېرزا باه د پېدا چې د
شېخ او د کندهار - کابل د لويې لارې شمال ته پرته وه. د شېخ
محمد داود خان په جمهوريت کې د ښاروالۍ له خوا د کور ونيول
د ښوونکو باندې په ارزانه بڼه وويشل سو، ځکه ښو
د سړوې ، د سړوې بڼې شېخ لارې کې د دې ډېر
اراضي او دوه سوه سترې بڼې لارې د دې ډېر
شېخ او د کندهار - کابل د لويې لارې شمال ته پرته وه. د شېخ
محمد داود خان په جمهوريت کې د ښاروالۍ له خوا د کور ونيول
د ښوونکو باندې په ارزانه بڼه وويشل سو، ځکه ښو

● ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

ရဲဘော်ကလေးကလည်း ခုနကကဲ့သို့ပဲ ခုနကကဲ့သို့ပဲ

ہر پتر - ہر ہندسہ کی تعداد پانچ تالیف و تنظیم کے تحت تیار کی گئی ہے۔

မိုးဝင်း မိုးကောင်း :

የግንባታ ሥራ

[illegible]

خان لودين لخوا جوړه سوې مسجد جامع او دوکانونه موقعيت لري
چي د ودانيدو کار يې بشپړ نه سو.

ملا علم اخوند کلی :

دا سيمه د منزلباغ جادې شمال ته پرته ده او له منزلباغ
جادې څخه يې لار د تيلو له مرکزي ټانک سره متصل جلا سوې ده.
زياتره د استوگني کورونه دي چي د يوې لويې غونډۍ پر شاوخوا
جوړ سوي دي. ملا علم اخوند د ډوب له کاکرانو څخه و چي
کندهار ته راغلې او تدريسي حلقه يې جاري کړې ده. وايي چي په
طريقت کي د مياشیر محمد هوتک مريد و. د غونډۍ پر سر باندي د
ملا علم اخوند زیارت دی او لاندي يې عمومي هديره ده.
د ملا علم اخوند کلی اوس د بناروالۍ پنځمه ناحیه ده.

د دې لیکنې په پای کې به خپل یو شعر چي په ۱۳۶۴ ش کال
مي و کندهار ته ویلې دی، راوړم. په دغه وخت کي زه له کابل
کندهار ته تللی وم او د کندهار ښار له روسي مهاجمینو سره د
جگړې په خاطر لوتي لوتي سوي و.

آ ښکلي کندهاره

در واري سم، در واري سم آ زموږ ښکلي کندهاره !
آ اشرفه د ښارونو، آ نامداره آ تاجداره
ستا په خاوره کي اکسیر و د رندو سترگو توتیا وه
ستا اوبه آب حیات وې هر یو څاڅکي دي شفا وه
هره پانه دي زریانه، هره ترخه کیمیا بوټی
هر تیره دي عقیق وه، هره پرښه دي خارا وه
هر فاتح د ملتونو په گوندو ستا و همت ته
هر غاصب د ثروتونو تاته پر، ماته په خوا وه
تا روزلي اتلان وو، تا روزلي شنه زمريان وو
هنگامه د فضیلت دي خپره سوې شاوخوا وه
چا د ویر ماتمکده کړې؟ چا په وینو اغشته کړې؟
چا د خاورو کنډواله کړې؟ چا دي ژوند کړی ناقراراړه؟

د میرویس مېنه ده ړنگه، د احمد کور تش خالي دی
حجرې د فضل توري، ظلمت باندي طاري دی
د قیطول څوکه چي سپر وه د نادر د سپرو مخکي
په گوليو رښکي رښکي، رود د وینو ترې جاري دی

د مانجې جرگې دي څه سوې، کوکران ولي خاموش دي
د شیر سرخ فیصلې ماتي پر زرگي مي داغ کاري دي
ها ماڼۍ د نارنج څه سوه؟ ها محفل د ادب چيري؟
تغر ټول محضر سپېره هم د فاضل کندهاري دي
دا شامت د کوم اسي دي دا تندي د کوم ترينگلي؟
چي سمسور و شنه باغونه دي سول ډک له خنډ و خاره

ستا ماڼۍ و ستا قصرونه، ستا وياړلي عظمتونه
ستا دښتونه ستا رغونه، له ميوو څه ډک باغونه
ستا جادي ستا سرکونه، ستا کوڅې ستا فصیلونه
ستا قربې ستا محلونه، لويي لاري و واټونه
ستا ځوانان و ستا ميړونه، له غيرته ډک يې زېړونه
ستا مشران کلک يې هډونه، له هيښه ډک ږغونه
ستا قومونه اولسونه، ستا له وياړه ډک نسلونه
د نااهلو په لاس ورک سول مات و گوډ شل يې هډونه
ته د چا د سترگو خار وې چي نظريې ستا هستي کره
خداي دې تې په سترگو ږوند کړي مور دې بوره سي خور وراره

آ نیازمنو، آ غمخورو، آ سپين ږيرو آ ځوانانو
آ غښتلو مېړنيو، آ دوستانو عزيزانو
آ د ننگ و غيرت نسله، د بابا د کور وارثو
له دې کور څخه اور مې کړئ، د زړه سرو آ زليمانو
نازونو تې ناز ورکئ، کرېدلي دلاسا کړئ
د دښمن کور يې خراب کړئ آ د رزم اتلانو

د کونډيانو غم يې وځورئ، يتيمانو ته ډاډ ورکړئ
 دا نغري به بيرته تود سي، په همت د باتورانو
 هلي هلي ژر سي ژر سي، دا کورگي بيرته ودان کړئ
 عظمت يې اعاده کړئ، ور روښانه يې کړئ لاره
 در واري سم در واري سم آزمودن بڼکلي کندهاره
 آ اشرفه د ښارونو آ نامداره آ تاجداره

کندهار _ ده خواجه

۲ _ ۸ _ ۱۳۶۴ ش *

* _ دا شعر مي تر ويلو وروسته په کابل کي د فاضل استاد پوهاند رشاد په کور
 کي، په داسي حال کي چي اوراښاد غريب هم حاضر و، هغوي ته ولوست او د
 کندهار پر خواشينيوونکو حالاتو مو د زړه خواله سره وکړه.

پايڅوړ

۱. پالوال - ډاکټر عبدالرازق - د پښتنو نوی پخوانی تاریخ - دوهم ټوک - ۳۹۷ - ۴۰۱ مخونه - ۱۹۹۴ کال.
۲. هوتک - محمد - پټه خزانه - ۱۱۲ مخ - ۱۳۳۹ ش.
۳. په کندهار کې هغه چاته چې تر اندازې زیات جگ وي، په ټوکو کې د "بدی برج" وایي. له دې څخه ښکاري چې نوموړی برج ډېر لوړ برج و.
۴. وگورئ - د حاجي جمعه بارکزی دېوان، سریزه - ۱ مخ - ۱۳۶۰ ش کابل.
۵. الف - هوتک - حاجي امان الله - د خپلواکۍ لمر څرک - ۲۷۶ مخ.
۵. ب - د کندهار له ښار څخه د میا عبدالحکیم کاکړ (رح) د ایستلو پیښي ته د کندهار د ډاکټر د کلي د میا عبدالحمید صاحب (رح) د کورنۍ یو غړي میرزا محمد جان چې مجرم تخلص لري، په یوه پارسي مدحیه کې داسې اشاره کړې ده:

نقل شاه غلجایی بشنو که چون برباد شد
ملک ابدالی بخاک شهر او اباد شد
غیرت پرست بیشک یاد کردم یاد شد
بخت او برگشت و بر تختش دگر داماد شد
شاه حسینی رفت و رفت و عصر آمد نادری
کار درویشان نه اسان است از وی کن حذر
هفت کردون را بسوزاند بیک اه سحر
زور درویشان ندانی بند کوزک را نگر
از برای پیر کامل کوه و هامون در سفر
شهر ها ویرانه شد شاهی چه شد کو سروری؟
سلطنت در قبضه او بود سلطانی چه شد؟
قصر و قیطولش کجا شد، تاج کیوانی چه شد؟
شهر مروارید بدست کیست سامانی چه شد؟
حسرت و افسوس و تشویش و پشیمانی چه شد؟
بود تقدیر خدا، لیکن سبب شد کاکری

- د دغه مخمس ټول قلمی متن زما سره سته.
۶. د سره غره گلونه ۴۲ مخ - کابل ۱۳۵۷ ش.
 ۷. واقعات شاه شجاع - ۹۵ - ۹۷ مخونه - کابل ۱۳۳۳ ش.
 ۸. د خپلواکۍ لمر څرک ۲۶۹ مخ.

٩. محمود الحسيني - تاريخ احمدشاهي - ٥٤٤ مخ - ١٩٧٤ ع
١٠. تواريخ خورشيد جهان ١٦١ - ١٦٢ مخونه - ١٨٩٤ ع
١١. تاريخ سلطاني ٢٤٥ مخ. په واقعات شاه شجاع ٨٨ مخ کي ذکر ته د شاه شجاع د رسيدو نېټه د ١٢٤٩ ق کال د ذی الحجة الحرام پای بنسټول سوې ده.
١٢. تاريخ احمدشاهي ٥٤٦ مخ
١٣. هماغه اثر ٥٤٩ - ٥٥٠ مخونه
١٤. تاريخ سلطاني ١٤٢ مخ. دا موضوع په تواريخ خورشيد جهان ، سراج التواريخ، د افغانستان جغرافيايي قاموس او ځينو نورو اثارو کي هم ليکل سوې ده.
١٥. وکيلي عزيزالدين - احمدشاه وارث و مجدد امپراتوري افغانستان - جلد اول ص ٤٢٧
١٦. حيات افغاني، پښتو ژباړه - لومړی ټوک ٤٦، ٤٧ مخونه - ١٣٧٠ ش - کابل
١٧. Personal Records of the Kandahar Campaign سريزه ١٧ مخ. دا اثر په ١٨٨١ م کال په لندن کي خپور سوئ دئ او د هغو افسرانو يادښتونه پکښي دي چي د افغان و انگليس په دوهم جنگ کي په تېره بيا د کندهار د ميوند. د پيرپايمال او ده خوجي په جنگو کي حاضر وو. دا يادښتونه د ميجر ايش والر له خوا راغونډ سوي او يوه اوږده سريزه يې پر کښلي ده.
١٨. فرانک مارتين Under The Absolute Amir - ١٣ - ١٤ مخونه
١٩. وکيلي - عزيزالدين - درة الزمان - ٣٠٧ مخ
٢٠. وگورئ: (تاريخ سلطاني) ١٩٢ مخ او (جنبش مشروطيت در افغانستان) ١٠٢ مخ.
٢١. وگورئ: د حاجي جمعه بارکزي دېوان، سريزه دوهم مخ.
٢٢. وکيلي - عزيزالدين - تاريخ خرقه شريفه ١٥ مخ د ١٣٦٧ ش چاپ.
٢٣. حبيبي - عبدالحی پوهاند - جنبش مشروطيت در افغانستان ٣٤ مخ - ١٣٦٣ ش.
٢٤. وگورئ: لودويک - آدمک - هو از هو ان افغانستان - ٢٤٣ مخ.
٢٥. وگورئ: تاريخ سلطاني ١٥١ مخ.
٢٦. څلمی - محمد ولي - د کندهار مشاهير ٢٩٦ مخ. ١٣٦٨ ش
٢٧. حبيبي - عبدالحی پوهاند - د افغانستان پېښليک - ٢٧٧ مخ - ١٣٥٣ ش

مننه او کورودانی

د ملي سوداگر او درانه فرهنگپال عبدالله "ايوبي" څخه مننه کوو
چي د هغوی د سپېڅلي احساس له مخي رشاد خپرنډويه ټولنه
د دې جوگه سوه چي د هیواد د مشهور لیکوال محمد معصوم هوتک
خوږ اثر "احمد شاهي کندهار" د چاپ په جامه سنډال هیوادوالو ته
وړاندي کړي .

د لوی خدای ﷻ څخه د ښاغلي ايوبي د درانه او خواږه ژوند
غوښتنه کوو .

(په درنښت)

رشاد خپرنډويه ټولنه . کندهار

